

Grochowski, Leonard

Polskie piśmiennictwo pedagogiczne obcojęzyczne : zawartość i funkcje, 1918-1939

Rozprawy z Dziejów Oświaty 31, 167-198

1988

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

LEONARD GROCHOWSKI

POLSKIE PIŚMIENICTWO PEDAGOGICZNE OBCOJĘZYCZNE. ZAWARTOŚĆ I FUNKCJE, 1918—1939

W bogatej literaturze pedagogicznej okresu II Rzeczypospolitej mieści się spory zespół publikacji o szczególnym charakterze. Są to prace polskich autorów o zróżnicowanej zawartości, wydawane w kilku wersjach językowych, które z takiej właśnie pozycji spełniały ważną funkcję poznawczą. Upowszechniały bowiem w różny sposób wiedzę o sytuacji i tendencjach rozwojowych polskiej oświaty i o dorobku polskiej pedagogiki w świecie. Publikacje te znane jedynie od strony poszczególnych, co najwyżej kilkunastu, pozycji tworzą w całości, zaprezentowanej po raz pierwszy w niniejszym artykule, znaczny dorobek badawczy. Stanowią one zarazem charakterystyczny sposób włączania się polskich prac i refleksji pedagogicznych w orbitę międzynarodowych działań w tej dziedzinie.

Piśmiennictwo to ukazywało się w dwojaki sposób, tj. w dwóch równoległych płaszczyznach, w których obrębie wydawane liczne szczegółowe prace o różnych treściach i przy zróżnicowanych także formach edycyjnych prezentowały podstawowe dane na tematy polskiej szkoły i pedagogiki. Jedna grupa tych publikacji tym się wyróżniała, że wydawano je w kraju, głównie jako druki zwarte, raczej o mniejszej objętości. Druga natomiast obejmowała prace publikowane za granicą, przeważnie w formie artykułów. Funkcje poznawcze tego piśmiennictwa wyrażały się także w dwóch formach. Z jednej bowiem strony publikacje te wypowiadały wprost treści o charakterze informacyjnym, z drugiej prezentując szczegółowe problemy ukazywały niejako pośrednio, aczkolwiek w sposób wymowny, stopień zaawansowania polskich badań w zakresie nauk o wychowaniu. W sumie każda z tych form poprzez poszczególne publikacje stanowiła zwielokrotniony i zarazem ważny instrument upowszechniania w świecie wiedzy o polskiej szkole i polskiej pedagogice lat międzywojennych.

Jeszcze na kilka lat przed wybuchem I wojny światowej, w czasie kilku międzynarodowych kongresów z lat 1908—1913, delegaci polscy reprezentujący polskie organizacje i związki oświatowe przedstawiali problematykę szkolną, opiekuńczą i pedagogiczną na ziemiach polskich, podnosząc zawsze i przypominając na tym forum w różny sposób kwestię Polski, aczkolwiek podzielonej. Dla delegatów — pedagogów zagranicznych — polskie wystąpienia dostępne były również w publiko-

wanych materiałach kongresowych. Na szczególną uwagę zasługują trzy dokumenty z tych lat, a mianowicie szerokie omówienie wydanego w 1910 r. pierwszego nowoczesnego polskiego „elementarza” autorstwa Mariana Falskiego¹ oraz dwie publikacje wydane jako druki zwarte, jedna na temat polskiej oświaty w Królestwie (1910), a druga poświęcona opiece nad dzieckiem w tym czasie (1913)². Interesująca też dla prezentacji przełomowego okresu w dziejach polskiej oświaty była rozprawa doktorska Stefana Żelazowskiego, opublikowana w Paryżu w 1910 r., również w języku francuskim, poświęcona oświacie publicznej i KEN w Polsce³. W czasie działań I wojny, na terenie Szwajcarii, w Lozannie, pojawiły się w kręgach politycznych związanych z Komitetem Narodowym Polskim dwie broszury francuskie traktujące o oświacie publicznej w Polsce: jedna obejmuje okres po rozbiorach, pióra Ludwika Janowskiego, druga — w czasie I wojny, autorstwa ks. Jana Gralewskiego. Wydano je w serii publikacji politycznych, historycznych i literackich „Polska a Wojna”⁴. W tych samych kręgach w 1918 r. w Bernie wyszła duża książka w języku niemieckim, poświęcona Polsce w jej rozwoju historycznym i ówczesnym stanie, która obejmowała całokształt dziedzin życia społeczno-politycznego⁵.

Od początków niepodległości stale narastała dążność do zwiększania liczby publikacji obcojęzycznych poświęconych sytuacji naszej oświaty. Okazją do tych przedsięwzięć był wzrastający również udział polskich delegatów w międzynarodowym ruchu pedagogicznym⁶. I tak na łamach wydawanego w Poznaniu w języku francuskim periodyku „La Vie Polonaise” („Życie Polskie”), 1920—1921, ukazał się obszerny artykuł pióra Ignacego Steina, kierownika Departamentu WRiOP w Poznaniu, na temat oświaty i szkoły w nowej Polsce, w którym autor przedstawił zarówno tradycje sięgające od 1740 r., jak również sytuację polskiej oświaty w początkach niepodległości⁷.

W następnych kolejnych latach ukazało się kilka nowych broszur w wersji francuskiej, które obejmowały głównie referaty wygłoszone w czasie międzynarodowych kongresów. W latach 1922—1923 wydano dwie tego typu publikacje związane z III Międzynarodowym Kongresem Wychowania Moralnego w Genewie w 1922 r.: jedna obejmowała trzy referaty poświęcone wychowaniu obywatelskiemu w Polsce⁸,

¹ Por. L. Grochowski, *Udział Polski w międzynarodowym ruchu pedagogicznym w okresie międzywojennym*, [w:] *Rozprawy z dziejów oświaty*, t. XXVII, Wrocław 1984, s. 177—179.

² *L'Instruction publique au Royaume de Pologne*, Paris 1910, ss. IV, 123; *La protection de l'enfance dans le Royaume de Pologne. Rapport présenté au Congrès International pour la Protection de l'Enfance*, par M. Korenfeld et A. Mogilnicki, Varsovie 1913, ss. 13.

³ S. Żelazowski, *L'Instruction publique et la Commission d'Education en Pologne* (dissert.), Paris 1910, ss. 2 nlb, 174.

⁴ L. Janowski, *L'Instruction publique en Pologne après les partages*, Lausanne 1916, ss. 90. „La Pologne et la Guerre”, Nr 11; J. Gralewski, *L'Instruction publique en Pologne pendant la guerre*, Lausanne 1916. „La Pologne et la Guerre”, Nr 12.

⁵ *Polen. Entwicklung und gegenwärtiger Zustand*, Bern 1918, ss. XIV, 1039.

⁶ Por. L. Grochowski, *op. cit.*, s. 179—196.

⁷ I. Stein, *Enseignement scolaire dans la nouvelle Pologne*, „La Vie Polonaise” (Poznań), 1920, nr 2—3, s. 50—60; 1921, nr 4, s. 120—128.

⁸ *Education civique en Pologne: L. Bykowski, Quelques exemples de self-government dans les*

druga — pióra Natalii Gąsiorowskiej — zajmowała się nauczaniem historii w Polsce⁹. W tym samym czasie nakładem oficyny wydawniczej Uniwersytetu Lwowskiego opublikowano rozprawę, również w jęz. francuskim, Stanisława Sobińskiego na temat oświaty publicznej w Małopolsce (Galicii Wschodniej) potraktowanej z punktu widzenia narodowego¹⁰. Z kolei dzieje naszej oświaty z okresu KEN w kontekście reformy oświaty publicznej w Europie w XVIII wieku zaprezentował w czasie V Kongresu Nauk Historycznych w Brukseli w 1923 r. w obszernym referacie Stanisław Kot, co następnie zostało na forum międzynarodowym spopularyzowane przez dwa polskie wydawnictwa w wersji francuskiej: raz w zbiorowej edycji wszystkich polskich referatów i drugi raz przez opublikowanie oddzielnej nadbitki¹¹.

Rok 1924 przyniósł nowe polskie publikacje obcojęzyczne, francuskie, które obejmowały istotną problematykę z wieloma problemami, dotyczącymi zadań organizacji szkolnictwa, problemu szkoły jednolitej i niektórych kwestii wychowawczych, a także dał nowy zarys naszej oświaty. W tym przecież roku Warszawa gościła VI Międzynarodowy Kongres Nauczycieli Szkół Średnich, a w czasie jego obrad główni i oficjalni przedstawiciele polskiej pedagogiki: Bogdan Nawroczyński, Zygmunt Gąsiorowski, Lucjan Zarzecki i Zygmunt Mysłakowski, prezentowali na tym międzynarodowym forum polską koncepcję „Koordynacji różnych rodzajów i stopni szkolnictwa”. Wystąpienia te ukazały się też w specjalnym wydaniu w wersji francuskiej¹². Na tę okazję własny punkt widzenia na problemy szkolnictwa polskiego dał Związek Zawodowy Nauczycieli Polskich Szkół Średnich (ZZNPSŚ), publikując broszurę pt. *Zagadnienia szkolnictwa polskiego*, która dla forum międzynarodowego wyszła równoległe w języku francuskim. Poruszono w niej węzłowe kwestie dotyczące spraw ustrojowych, nauczania i wychowania w szkolnictwie polskim¹³. W związku z Kongresem warszawskim wydano także z uwagi na potrzebę informowania zagranicy o całości kształcie naszej oświaty *Zarys ogólny oświaty publicznej w Polsce* łącznie ze szkicem historycznym pióra Kazimierza Konarskiego, niejako z dodatkiem na temat szkół prywatnych, napisanym przez Kazimierza Kujawskiego¹⁴.

W edycji materiałów XII Międzynarodowego Kongresu Rolnictwa, który obradował w Warszawie w 1925 r., opublikowanej w wersji francuskiej przez gospodarzy

écoles polonaises; T. Kupczyński, *L'Instruction civique en Pologne*; A. Patkowski, *L'Esprit démocratique dans l'éducation de la jeunesse*, Varsovie 1922. Ed. du Comité Polonais du III Congrès International d'Education Morale, Genève 1922, ss. 31.

⁹ N. Gąsiorowska, *L'Enseignement de l'histoire en Pologne*, Varsovie [1923]. Ed. du Comité Polonais du III Congrès International d'Education Morale, Genève 1922.

¹⁰ S. Sobiński, *L'Enseignement publique en Petite Pologne (Galicie Orientale) au point de vue national*, Léopol 1923, ss. 44, tabl. 16.

¹¹ S. Kot, *La Réforme de l'instruction publique en Europe au XVIIIe siècle et la Commission de l'Education Nationale en Pologne*, [w:] *La Pologne au Ve Congrès International des Sciences Historiques*, Bruxelles 1923, Varsovie 1924, s. 121–135. Odb. Cracovie 1924, ss. 16.

¹² „Bulletin Officiel de la Fédération Nationale des Professeurs des Ecoles Secondaires et des Ecoles Supérieures — à l'occasion du Congrès International de l'Enseignement Secondaire”, Nr 19, Varsovie, le 27 août 1924, A. 43 (8) „Przegląd Pedagogiczny”, 1924, z. 1–2, s. 1–33.

¹³ *Les Problèmes de l'enseignement polonais*, Varsovie 1924, ss. 79. L'Association Professionnelle des Professeurs de l'Enseignement Secondaire Polonais.

¹⁴ K. Konarski, *Aperçu général de l'instruction publique en Pologne*, Lwów 1924, ss. 55.

Kongresu, wydano również interesujący referat Heleny Radlińskiej. Prezentowała ona problem adaptacji nauczania początkowego i programu szkół kształcenia nauczycieli z uwagi na potrzeby ludności wiejskiej wraz z egzemplifikacją niektórych rozwiązań polskich w tej dziedzinie¹⁵.

Kolejne publikacje obcojęzyczne proveniencji polskiej obejmowały broszurę wydaną w 1925 r. w wersji francuskiej, która poświęcona była oświacie publicznej w Polsce. Na okazję udziału Polski w Wystawie Wychowania we Florencji w tymże roku wydano ją również w wersji angielskiej i włoskiej¹⁶. W następnym roku (1926) opublikowano w wersji francuskiej 8-stronicowe résumé książki Franciszka Dąbrowskiego — *Spółdzielnie uczniowskie* (1925), które zostało zredagowane pt. *Polska myśl wychowawcza w spółdzielczości uczniowskiej*¹⁷. W tym czasie pojawił się najpierw w Londynie (1925), potem w Paryżu (1926) krótki zarys *Oświaty publicznej w Polsce* pióra Jana Cynarskiego, radcy min. w MSZ, który stanowił jeden z kilkunastu artykułów w wydawnictwie informacyjnym o Polsce, opublikowanym w kooperacji z czynnikami zagranicznymi najpierw w Anglii, a potem w nieco poszerzonej wersji we Francji. Stąd angielska i francuska wersja tego kolejnego zarysu polskiej oświaty¹⁸.

Następną dużą grupę materiałów pochodzenia polskiego ilustrujących naszą sytuację oświatową stanowiły rozprawy, głównie artykuły polskich autorów-pedagogów, oraz pisane przez nich recenzje i noty sygnalizujące ukazanie się naszych nowości wydawniczych, a także informacje na temat niektórych wydarzeń z naszego życia szkolnego i pedagogicznego — wszystkie publikowane na łamach czasopism zagranicznych. Fakt ten nadawał niewątpliwie polskim materiałom dodatkowych walorów wiarygodności w ich recepcji u przedstawicieli międzynarodowych środowisk pedagogicznych. W omawianym okresie początków niepodległości pojawiło się na łamach paru czasopism zachodnich kilka publikacji polskich autorów. W piśmie francuskim „Médécine Scolaire” opublikował już w 1920 r. Stanisław Kopczyński, higienista szkolny, artykuł na temat początków opieki medycznej w szkołach i ruchu higieny szkolnej w Polsce, a w 1926 r. kilka krótkich szkiców związanych z walką z chorobami dzieci w wieku szkolnym i z wychowaniem fizycznym młodzieży

¹⁵ H. Radlińska, *Adaptation de l'enseignement primaire et du programme des écoles normales au besoins des populations agricoles*, Tirage à part du Compte Rendu du XIIème Congrès International d'Agriculture à Varsovie 21—24 juin 1925, Varsovie 1926, t. III.

¹⁶ *Instruction publique en Pologne*, Varsovie 1925, ss. 48. Na temat tłumaczeń angielskiego i włoskiego broszury vide: „Educational Yearbook of the International Institute of Teachers College, Columbia University”, [New York] 1926/1927, s. 346.

¹⁷ F. Dąbrowski, *Les Coopératives scolaires*. Résumé: *La pensée polonaise éducative dans la coopération scolaire (au lieu d'une préface)*, Résumé du livre *Les Coopératives scolaires, 1925*, Warszawa [1926], ss. VIII.

¹⁸ *The Polish Handbook. A Guide to the country and resources of the Republic of Poland*. Ed. by Francis Bauer Czarnowski, London 1925. *Almanach Polonais*. Réd. par le Comité, constitué à Varsovie et à Paris, sous le haut patronage du Ministère des Affaires Etrangères de Pologne, composé de 53 auteurs, en plupart polonais, Paris 1926, ss. 850. A oto niektóre artykuły w *Almanach Polonais*: R. Dyboski, *La Vie scientifique de la Pologne nouvelle*, s. 633—644; J. Cynarski (Conseiller min. au MAE), *L'Instruction publique*, s. 83—97; K. Zieleniewski, *Choix des livres concernant la Pologne*, s. 764—774.

w Polsce¹⁹. W tym samym czasopiśmie znajduje się artykuł Stanisława Sedlaczka, działacza harcerskiego, poświęcony harcerstwu w Polsce²⁰, i Lucjana Sobieszczańskiego, lekarza szkół warszawskich, na temat walki z chorobami u dzieci w szkołach stolicy²¹. Na łamach innego czasopisma francuskiego „Education” w 1925 r. ukazał się krótki artykuł autorstwa Władysława Kulskiego na temat działalności muzycznej i teatralnej międzyszkolnej w Polsce²², a w 1926 r. artykuł Apolinarego Rudnickiego, dyr. I gimn. ZZNPSS w Warszawie, w którym przedstawił problem związków szkoły i rodziny w Polsce²³. Helena Radlińska w belgijskim „Service Social” w 1926 r. opublikowała artykuł na temat Wolnej Wszechnicy Polskiej jako szkoły służby społecznej i oświaty dorosłych²⁴. W niemieckim organie Międzynarodowej Ligi Nowego Wychowania „Das Werdende Zeitalter” w 1926 r. pisał Michał Friedländer o dążeniach do odnowy wychowania w Polsce²⁵. W tym samym czasie na łamach francuskojęzycznego organu Ligi „Pour l’Ere Nouvelle” ukazały się dwa artykuły Anny Oderfeld i Heleny Radlińskiej poświęcone problematyce nowego wychowania w Polsce²⁶. Wreszcie w nowojorskim roczniku oświatowym o charakterze międzynarodowym „Educational Yearbook of the International Institute of Teachers College, Columbia University” w 1926/1927 r. ukazał się obszerny zarys systemu oświatowego w Polsce pióra dwóch autorów — Romana Dyboskiego i Kazimierza Zbierskiego²⁷. Na łamach wymienionego już czasopisma „Education” opublikowano w 1926 r. szczegółowe omówienie zawartości dwóch polskich periodyków pedagogicznych: „Miesięcznika Pedagogicznego” i „Ruchu Pedagogicznego”, a w 1927 r. recenzję książki Henryka Rowida pt. *Szkola twórcza* (1926). Autorem tych publikacji był Edward Semil²⁸.

¹⁹ S. Kopczyński, *L’Inspection médicale des écoles et le mouvement d’hygiène scolaire en Pologne*, „Médecine Scolaire”, 1920, nr 3–4, s. 59–66; nr 5–6, s. 119–124; idem, *Action anti-scarlatineuse organisée par la Municipalité de Varsovie dans les écoles primaires; Les Vaccinations anti-scarlatineuses préventives, selon la méthode des Dick, effectuées en Pologne; Le Conseil supérieur de l’éducation physique et de la préparation militaire en Pologne; Les Fêtes scolaires des jeux sportifs en Pologne*, „Médecine Scolaire”, 1926, nr 9, s. 205–209.

²⁰ S. Sedlaczek, *Les Eclaireurs en Pologne*, „Médecine Scolaire”, 1920, nr 5–6, s. 114–119.

²¹ L. Sobieszczański, *L’Adénopathie trachéo-bronchique chez les enfants des écoles primaires à Varsovie*, „Médecine Scolaire”, 1926, nr 8, s. 181–187.

²² W. Kulski, *Concerts et représentations théâtrales interscolaires en Pologne*, „Education”, 1925, nr 9, s. 570–571.

²³ A. Rudnicki, *L’Ecole et la famille en Pologne*, „Education”, 1926, nr 10, s. 613–615.

²⁴ H. Radlińska, *Ecole de service social et d’éducation des adultes*, Université Libre de Pologne, „Service Social”, [Bruxelles] 1926, nr 11–12, s. 229–231.

²⁵ M. Friedländer, *Die Bestreben zum Erziehungserneuerung in Polen*, „Das Werdende Zeitalter”, 1926, nr 5–6.

²⁶ A. Oderfeld, *L’Education nouvelle en Pologne*, „Pour l’Ere Nouvelle”, 1926, nr 20, s. 57–58; H. Radlińska, *La Nouvelle éducation en Pologne*, „Pour l’Ere Nouvelle”, 1927, nr 32, s. 269–270.

²⁷ R. Dyboski, K. Zbierski, *Poland (Educational System)*, „Educational Yearbook of the International Institute of Teachers College, Columbia University”, 1926/1927, s. 319–348.

²⁸ Revues polonaises: „Miesięcznik Pedagogiczny”, „Ruch Pedagogiczny” [Rec.:] E. S. [emil], „Education”, 1926, nr 10, s. 643–645; Henri Rowid, *Szkola twórcza [Ecole créative]*, Cracovie 1926, [Rec.:] E. Semil, „Education”, 1927, s. 234–236.

Na tym tle specyficzny wymiar informacyjny miał niewielki artykuł o polskiej oświacie, pióra K. Zbierskiego, opublikowany w obszernym i bogato ilustrowanym numerze specjalnym, poświęconym w całości Polsce, niemieckiego „Magazynu Narodów” z 1927 r., wydawanego jako miesięcznik w trzech wersjach językowych. Szczupłość oświatowego artykułu podnosiła mnogość informacji ogólnych o Polsce, stanowiąc niemałą edycję książkową²⁹.

Do tego dorobku wydawniczego Polski z pierwszego okresu jej dziejów międzywojennych należy też kompleks referatów kongresowych opublikowanych *in extenso* lub w streszczeniu w wydawnictwach tych zjazdów bądź też w niektórych czasopismach zagranicznych, co w sumie stanowi również doskonały materiał dokumentacyjny dotyczący polskich realiów szkolnych i wychowawczych. Na uwagę zasługują przynajmniej niektóre referaty, dostępne dla obcokrajowców z uwagi na ich zachodnią wersję językową. Z okresu poprzedzającego odzyskanie niepodległości mamy do odnotowania najpierw publikację referatu Wacława Goździckiego, lekarza szkolnego, na temat higieny w internatach żeńskich Warszawy oraz działalności na polu higieny szkolnej Eugeniusza Piaseckiego i Stanisława Kopczyńskiego, który to referat ukazał się w wydawnictwie paryskim III Międzynarodowego Kongresu Higieny Szkolnej w 1910 r.³⁰ Większe znaczenie miało wydawnictwo I Międzynarodowego Kongresu Pedologii z 1911 r., które ukazało się w roku następnym (1912). W opublikowanych bowiem referatach polskich uczestników prezentowano polską myśl pedagogiczną w dziedzinie pedologii, pedagogiki (także początków specjalnej) i psychologii dziecięcej. Interesujące w tej sprawie były opublikowane sprawozdania wystąpień, a zwłaszcza referaty Józefy Joteyko, Marii Lipskiej-Librachowej i Anieli Szcycówny, a w dziedzinie początków opieki nad dziećmi upośledzonymi referat Doroty Zylber i Eugenii Lubliner. Ponadto wydawnictwo to w wykazie delegacji uczestniczących w Kongresie uwzględniło oddzielnie — z pewnością nie bez wpływu Józefy Joteyko, sekretarza generalnego Kongresu — polską grupę, nazwaną po prostu „Pologne”, którą reprezentował polski komitet (Comité Polonais) pod prezydencją Jana Władysława Dawida, a w której znajdowali się przedstawiciele ze wszystkich trzech zaborów. Ze względów chyba taktycznych dodano do „Pologne” w nawiasie „Sociétés Polonaises” — Towarzystwa Polskie³¹.

Z połowy lat dwudziestych mamy kilka dalszych publikacji kongresowych. Na łamach „Education” w 1924 r. opublikowano wystąpienie Henryka Glassa na III Kongresie Skautyzmu w Kopenhadze na temat wychowania fizycznego w polskim harcerstwie³². W organie Międzynarodowej Unii Pomocy Dzieciom (UISE) w 1924 r.

²⁹ K. Zbierski, *Das Schulwesen in Polen*, [w:] *Völkermagazin. Magasin des Nations. Magazine of Nations*. Grosse illustrierte Monatschrift, [Berlin], Sondernummer „Die Republik Polen”, 1927, s. 10–11.

³⁰ W. Goździcki, *Hygiène des internats de filles*, [w:] *IIIe Congrès International d’Hygiène Scolaire, Paris 2–7 Août 1910, I Rapports*, Paris 1910, s. 124–134.

³¹ *Ier Congrès International de Pédologie, tenu à Bruxelles du 12 au 18 Août 1911*. Vol. I: *Comptes Rendus des Séances et Communications*; Vol. II: *Rapports* — publiés par les soins de Dr J. Joteyko, chef des travaux au Laboratoire de Psycho-Physiologie de l’Université de Bruxelles, secrétaire générale du Congrès, Bruxelles 1912, ss. 488, 600.

³² H. Glass, *L’Education physique des éclaireurs en Pologne*, „Education”, 1924, nr 1, s. 58–61.

wydano artykuł na temat opieki nad dzieckiem w Polsce, a w 1925 r. referat polski, poświęcony realizacji słynnej Deklaracji Genewskiej w Polsce, wygłoszony przez Marcelego Gromskiego i Jana Hellmanna w czasie IV Międzynarodowego Kongresu w Genewie w 1924 r.³³ Owocem udziału Polski w tym czasie w pracach Międzynarodowego Stowarzyszenia Opieki nad Dzieckiem (AIPE) był artykuł Aleksandra Mogilnickiego, poświęcony problematyce opiekuńczej w świetle ustawodawstwa polskiego³⁴.

W wydawnictwie z kolei IV Międzynarodowego Kongresu Wychowania Moralnego w Rzymie w 1926 r. wydrukowano wystąpienie Zygmunta Mysłakowskiego na temat możliwości określenia i funkcjonowania uniwersalnego kodeksu moralnego³⁵. Dużo w tym czasie materiałów kongresowych pióra polskich uczestników przyniosły obrady IV Kongresu Międzynarodowej Ligi Nowego Wychowania w Locarno w 1927 r., które publikował, głównie w streszczeniach, organ francuskojęzycznej Ligi Nowego Wychowania „Pour l'Ere Nouvelle” w 1927 r. Ukazały się tu wystąpienia Heleny Radlińskiej na temat roli książki w wychowaniu dla wolności i o nowym wychowaniu w Polsce. Opublikowano też skrót referatu Stefana Szumana poświęconego nowym metodom w nauczaniu artystycznym. Jest również omówienie odczytu Wincentego Lutosławskiego na temat mesjanizmu polskiego i wychowania. Jest też informacja o wystawie materiałów nauczania, w której przygotowaniu podkreślano rolę Anny Oderfeldówny³⁶.

Pozostaje jeszcze do krótkiego omówienia jeden komplet materiałów dotyczących Polski, będących owocem produkcji wydawniczej międzynarodowych instytucji związanych z wychowaniem, aczkolwiek przygotowywanej w kooperacji z polskimi środowiskami oświatowymi i pedagogicznymi. Jest to pierwsza publikacja Międzynarodowego Biura Wychowania wydana w 1927 r. w formie książki, będącej *sui generis* przewodnikiem dla zwiedzających szkoły eksperymentalne w ówczesnej Europie³⁷. Obok scharakteryzowanych systemów oświatowych i wymienionych szkół jedynie w ośmiu krajach Europy Zachodniej mamy też krótki opis polskiego ustroju

³³ *La Protection de l'enfance et de la jeunesse en Pologne*, „Bulletin de l'Union Internationale de Secours aux Enfants”, 1924, nr 21; *La Déclaration de Genève en Pologne* (par M. Gromski et J. Hellmann), „Bulletin de l'Union...”, 1925, nr 1, s. 14–18.

³⁴ A. Mogilnicki, *La Protection de l'enfance dans la législation polonaise (1919–1924)*, „Bulletin International de la Protection de l'Enfance”, 1924.

³⁵ Z. Mysłakowski, (*De la possibilité du Code moral universel*), [w:] *IVème Congrès International d'Education Morale*, Rome 1926, t. III, Rome 1926, s. 58–60.

³⁶ H. Radlińska, *Le Rôle du livre dans l'éducation pour la liberté (résumé de la communication au Congrès de la LINE à Locarno)*, „Pour l'Ere Nouvelle”, 1927, nr 32, s. 237; eadem, *La Nouvelle éducation en Pologne (résumé de la conférence lors de l'Assemblée Générale du BIE)*, „Pour l'Ere Nouvelle”, 1927 nr 32, s. 269–270; S. Szuman, *Les méthodes nouvelles dans l'enseignement artistique (résumé, Congrès à Locarno)*, „Pour l'Ere Nouvelle”, 1927, nr 32, s. 249; W. Lutosławski, *Le Messianisme polonais et l'Education (résumé, Congrès à Locarno)*, „Pour l'Ere Nouvelle”, 1927, nr 32, s. 257; *Exposition de matériel d'Enseignement (compte rendu par le BIE)*, par J. L. Claparède en coopér. de Mlle Oderfeld (Congrès à Locarno), „Pour l'Ere Nouvelle”, 1927, nr 32, s. 265–267.

³⁷ *Guide du voyageur s'intéressant aux écoles*, Genève 1927, ss. 75. Publications du BIE NR 1.

oświatowego, dane o podstawowych aktach normatywnych i stopniu skolaryzacji oraz wyszczególnienie 11 szkół i zakładów wychowawczych o charakterze eksperymentalnym³⁸. Był to zatem kolejny przekaz informacji i dokumentacji na temat naszej rzeczywistości szkolnej i pedagogicznej, w wersji francuskiej, przygotowanej niewątpliwie przy współudziale polskich przedstawicieli zaangażowanych w tej instytucji, dostępny z łatwością ze względów językowych do poznawania i wydawania opinii o naszej szkole.

Od roku 1928 rozpoczął się okres bardziej niż w poprzednim czasie intensywnego propagowania ze strony władz oświatowych Polski osiągnięć szkolnych i pedagogicznych na forum międzynarodowym, co spowodowało z kolei większe zainteresowanie się tą dziedziną w środowiskach pedagogicznych za granicą. Istotny wpływ na te procesy miały dwa wydarzenia. W ramach bowiem kolejnej reorganizacji Ministerstwa WRiOP w 1928 r. utworzono nową jednostkę, a mianowicie Wydział Sprawozdawczo-Informacyjny, któremu powierzono zadanie propagowania zarówno w kraju, jak i za granicą dorobku polskiej oświaty i pedagogiki³⁹. Istotnie Wydział ten zrobił dużo w zakresie realizacji swoich obowiązków, zwłaszcza w początkach lat trzydziestych⁴⁰, o czym będzie mowa niżej.

Drugim wydarzeniem, które uaktywniło działania popularyzacyjne na rzecz polskiej oświaty, była Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu w 1929 r., której ekspozycja oświatowa Ministerstwa WRiOP stanowiła okazały przegląd dziesięciolecia osiągnięć Polski Niepodległej na polu oświaty, pedagogiki i opieki nad dzieckiem i młodzieżą. Była też obliczona na prezentację tego dorobku dla zagranicy, ściągnęła wielu pedagogów i nauczycieli z przodujących krajów Europy i Ameryki. Stanowiła też okazję do wydania nowych publikacji w wersjach obcojęzycznych na tematy naszej oświaty⁴¹.

Na potrzeby Powszechnej Wystawy Krajowej, a ściślej w celu upowszechnienia na forum międzynarodowym dorobku polskiej oświaty, wydano staraniem Ministerstwa WRiOP dwie książki ponad 100-stronicowe w kilku wersjach obcojęzycznych. Pierwszą był wyciąg z ogromnego dzieła Mariana Falskiego pt. *Szkoły powszechne Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1925/26 (1927)*, który opublikowano w trzech językach: francuskim, angielskim i niemieckim⁴². Druga książka prezen-

³⁸ *Ibidem*, s. 50–56. Por. L. Grochowski, *op. cit.*, s. 198.

³⁹ Nowy statut organizacyjny Ministerstwa WRiOP zatwierdzony Rozporządzeniem Rady Ministrów z 29 VIII 1928 — Dziennik Urzędowy Min. WRiOP z 5 X 1928, nr 11, poz. 178. Por. J. Hellmann, *Praca informacyjno-propagandowa w zakresie szkolnictwa. Z działalności Ministerstwa WRiOP*, „Oświata i Wychowanie”, 1930, z. 5, s. 377–386.

⁴⁰ *Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Materiały do sprawozdania z działalności w roku 1929*, „Oświata i Wychowanie”, 1930, z. 7, s. 581–645; J. Mirski, *Z propagandy polskiej myśli wychowawczej za granicą*, „Oświata i Wychowanie”, 1930, z. 10, s. 924–938; L. Buszkowski, *Stosunki naukowe Polski z zagranicą w roku akademickim 1930/31*, „Oświata i Wychowanie”, 1931, z. 10, s. 941–954; *Propaganda znajomości szkolnictwa polskiego za granicą. Z prac Ministerstwa WRiOP*, „Oświata i Wychowanie”, 1933, z. 6–7, s. 546–549.

⁴¹ *Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu w roku 1929 (16 V–30 IX)*. Dzieło zbiorowe pod kier. S. Wachowiaka [prezesa Zarządu PWK], t. 1–4, Poznań 1930 — t. 3 *Wystawy rządowa* (w tym wystawa Ministerstwa WRiOP, s. 347–415).

⁴² M. Falski, *Informations générales concernant l'état de L'Enseignement primaire dans la*

towała całość kształt szkolnictwa polskiego w pierwszym dziesięcioleciu niepodległości, łącznie z zarysem historycznym i dokumentacją statystyczną, i została wydana w języku polskim pt. *Oświata i szkolnictwo Rzeczypospolitej Polskiej* (Warszawa 1928), a jej tłumaczenia w czterech językach — francuskim, angielskim, niemieckim i włoskim — ukazały się w 1929 r.⁴⁵ W tym samym czasie, najprawdopodobniej również na potrzeby propagandowe związane z Powszechną Wystawą Krajową, ukazały się trzy broszury w wersji francuskiej. Dwie wyszły w Warszawie w 1929 r.: jedna poświęcona była charakterystyce Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych⁴⁴, druga — projektowi reformy oświatowej, przygotowanemu przez Komisję Ministerstwa WRiOP⁴⁵. Trzecia tej objętości publikacja, autorstwa Kazimierza Smogorzewskiego, publicyisty, ukazała się w Paryżu nakładem Gebethnera i Wolffa w 1930 r. i prezentowała w syntetycznym ujęciu stan oświaty publicznej w Polsce⁴⁶.

Ważną z punktu naukowego pozycję zajmowała publikacja polska wydawana z przerwami od 1930 r. głównie w języku francuskim jako „Międzynarodowy Biuletyn Naukowego Towarzystwa Pedagogicznego”, którego celem było ogłaszanie obszernych obcojęzycznych streszczeń ważniejszych prac z pięciu dyscyplin pedagogicznych, a mianowicie pedagogiki ogólnej, psychologii wychowawczej, socjologii wychowania, wychowania fizycznego i historii wychowania. W ten sposób przybliżono pod względem językowym czołowiec świata pedagogicznego w pierwszym zeszycie tomu I tego „Biuletynu” wydanego w 1930 r. wyciąg statutu Towarzystwa wraz z założeniami organizacyjnymi, a zwłaszcza obszerne résumés sześciu książek, które stanowiły znaczący wyraz polskiej myśli pedagogicznej, psychologicznej i historyczno-oświatowej. Wymienić należy przede wszystkim obszerne streszczenia, głównie francuskie, czterech publikacji: Marii Grzegorzewskiej *Psychologię niewidomych* (1929), Floriana Znanieckiego *Socjologię wychowania*, t. II — w streszczeniu angielskim (1930), Ludwika Ręgorowicza *Szkolnictwo w. m. Krakowa w dobie kuratorii Józefa hr. Załuskiego* (1930) i Jana Stanisława Bystronia *Szkołę i społeczeństwo* (1930)⁴⁷. W zeszycie drugim tegoż „Biuletynu” w 1932 r. opublikowano résumés trzech książek, a mianowicie Stefana Szumana *Badania nad rozwojem rozumienia*

République Polonaise pendant l'année scolaire 1925/26. Extrait de l'introduction à la publication polonaise: *Les écoles primaires de la République Polonaise pendant l'année scolaire 1925–26*, par dr M. Falski, Léopol 1927, pp. CLXXVII, 698, Varsovie 1928, ss. 159, map 9. Idem w wersji angielskiej: *Elementary Schools in Poland* ..., ss. 4, 134, oraz niemieckiej: *Das Volksschulwesen in Polen* ..., ss. 144.

⁴⁵ *L'Instruction publique en Pologne 1918–1928*, Varsovie 1929, ss. 131. Idem: *Education in Poland* ...; *Bildungs- und Schulwesen in Polen* ..., oraz *L'Istruzione e le scuole nella Repubblica de Polonia*, Varsavia 1929, ss. 144, 2 nlb.

⁴⁴ *Union des Instituteurs des Ecoles Primaires*, Varsovie 6 juillet 1929, [Varsovie] 1929, ss. 37, Ed. UIPEP.

⁴⁵ *Loi relative à l'organisation de l'enseignement en Pologne*. Projet de la Commission convoquée par le Ministre des Cultes et de l'Instruction Publique, Varsovie 1929, ss. 58.

⁴⁶ K. Smogorzewski, *L'Instruction publique en Pologne*, Paris, Gebethner et Wolff, 1930, ss. 28.

⁴⁷ „Bulletin International de la Société Scientifique de Pédagogie”. Vol. I, Fasc. 1, Varsovie—Lwów 1930, s. 1–113; *Extrait des statuts*, s. 1–2; M. Grzegorzewska, *Psychologie des aveugles*

obrazów o symbolicznej treści u dzieci i młodzieży (1931), Mieczysławy Miterzanki *Działalność pedagogiczna Adama ks. Czartoryskiego, generała ziem podolskich* (1931) i Zygmunta Mysłakowskiego *Rodzina wiejska jako środowisko wychowawcze* (1931)⁴⁸.

Następną grupę materiałów polskiego autorstwa stanowiły w dalszym ciągu artykuły oraz recenzje i krótkie omówienia naszych prac publikowane za granicą w tamtejszych czasopismach pedagogicznych. Jest to duża grupa, aczkolwiek prezentuje różnorodną problematykę. Mamy najpierw do odnotowania kilka ogólnych zarysów polskiego szkolnictwa opublikowanych w formie obszernych artykułów na łamach niemieckich pism „Neue Erziehung”, „Pädagogische Zentralblatt” i „Schulreform” pióra Michała Friedländera⁴⁹, a we francuskim periodyku „Les Documents de la Vie Intellectuelle” autorstwa Marii Hausnerówny⁵⁰. W *Wielkiej encyklopedii włoskiej* w tomie poświęconym pedagogice obszerne hasło na temat szkolnictwa polskiego napisali Michał Pollak i Kazimierz Zbierski⁵¹. W tym samym czasie ukazał się w nowojorskim „Educational Yearbook” (1930/31) drugi w tym roczniku artykuł poświęcony kilku problemom oświatowym Polski. Jego autor, Mieczysław Ziemnowicz, ukazał takie zagadnienia, jak tradycje KEN, założenia polskiej filozofii życia, niektóre projekty i reformy szkolne oraz bieżącą sytuację szkolną i oświatową⁵².

Szczegółowe problemy szkolne omawianego okresu związane z dyskutowanymi wtedy planami reform prezentował na łamach austriackiego pisma „Die Quelle” Henryk Rowid⁵³. Zagadnienia zaś odnoszące się do ruchu nowego wychowania w Polsce omawiał w wymienionych już czasopismach niemieckich cytowany także M. Friedländer, który pisał na temat planu daltońskiego w Polsce, a w obszernym artykule o szkołach doświadczalnych i doświadczeniach szkolnych w Polsce⁵⁴.

1929), s. 3–30; F. Znaniński, *Sociology of Education. Vol. II Forming the Educand* (1930), s. 31–44; K. Lublinerówna, *Les Sphagnes* (1930), s. 45; L. Ręgorowicz, *L'Instruction publique dans la Ville Libre de Cracovie à l'époque du curateur Joseph Zaluski* (1930), s. 46–53; J. S. Bystroń, *L'Ecole et la société* (1930), s. 54–73; H. Radomska-Strzemecka, *Le Test de la définition* (1930), s. 74–113.

⁴⁸ „Bulletin International de la Société Scientifique de Pédagogie”. Vol. I, Fasc. 2, Varsovie—Lwów 1932, s. 114–192; S. Szuman, *Recherches sur le développement progressif de la compréhension des images symboliques chez les enfants et les adolescents des deux sexes* (1931), s. 115–144; M. Miterzanka, *L'Activité pédagogique déployée par le prince Adam Czartoryski, staroste général de Podolie* (1931), s. 145–156; Z. Mysłakowski, I. *La Famille villageoise considérée comme milieu éducatif, II. Matériaux* (1931), s. 156–192.

⁴⁹ M. Friedländer, *Schule und Schulerneuerung in neuen Polen*, „Neue Erziehung”, 1928, nr 3; idem, *Schulprobleme in Polen*, „Pädagogische Zentralblatt”, 1928, z. 10, i poszerzona wersja w: „Schulreform”, 1930, z. 8–9.

⁵⁰ M. Hausnerówna, *L'Enseignement en Pologne*, „Les Documents de la Vie Intellectuelle”, V, 1930 (20 XI), nr 2, s. 261–336.

⁵¹ M. Pollak, K. Zbierski, *Polonia — Educazione e scuola*, [w:] *Enciclopedia delle enciclopedie ... Pedagogia*, red. E. Formigini Santamaria, Roma 1931.

⁵² M. Ziemnowicz, *Poland (Education)*, „Educational Yearbook of the International Institute of Teachers College, Columbia University”, [New York] 1930/1931, s. 427–462.

⁵³ H. Rowid, *Die polnische Schulreform*, „Die Quelle”, 1929, nr 1.

⁵⁴ M. Friedländer, *Der Daltonplan in Polen*, „Das Werdende Zeitalter” 1929, nr 1; idem, *Versuchsschulen und Schulversuche in Polen*, „Pädagogisches Zentralblatt”, 1931, z. 1, s. 26–33.

Prezentował także problemy kształcenia w naszym kraju dziewcząt oraz sprawy szkół powszechnych⁵⁵. Na łamach amerykańskiego czasopisma socjologicznego Florian Znaniecki podejmował zagadnienia wychowania i samowychowania, jakie występowały wtedy w nowoczesnych społeczeństwach⁵⁶.

Dużą, jak to można sobie wyobrazić, sensacją dla czytelników trzech pism pedagogicznych na Zachodzie w początkach lat trzydziestych było opublikowanie całych numerów poświęconych oświacie, szkole i pedagogice w Polsce, a opracowanych przez autorów-pedagogów polskich, z artykułem, niejako wprowadzającym w każdym przypadku, autorstwa pedagoga związanego z czasopismem zagranicznym. Początkiem tej *sui generis* niespodzianki było ukazanie się w 1930 r. — również dzięki zabiegom i wydatnej pomocy naszego Ministerstwa WRiOP — styczniowego numeru angielskiego organu Międzynarodowej Ligi Nowego Wychowania „The New Era”, redagowanego przez Beatrice Ensor, zapaloną zwolenniczkę i propagatorkę nowego ruchu, który w swej treści prezentował problematykę całkowicie polską, na co wskazywał także znamieny w swej wymowie tytuł zeszytu (nie wymagający tłumaczenia) — *Pioneer Education in Poland*⁵⁷. Objętościowo była to niewielka publikacja, zaledwie 50-stronicowa (w 2 kol.), która znalazła rok później swój znacznie poszerzony wyraz, o czym również niżej, lecz z uwagi na tego typu wymowne niejako wejście w środowiska pedagogiczne anglosaskie pokazała Polskę jako kraj zaangażowany również w staraniach o przeobrażenia szkoły i oświaty w duchu założeń ruchu nowego wychowania. Ten polski zeszyt prezentował bowiem przede wszystkim problemy i osiągnięcia na płaszczyźnie właśnie ruchu nowego wychowania, z uwzględnieniem również podstawowych danych dotyczących ogólnej sytuacji w szkolnictwie. O poziomie powyższych artykułów świadczą również nazwiska przynajmniej niektórych autorów, jak Stefan Baley i Maria Kaczyńska, Władysław Przanowski, Stanisław Kopczyński, Wanda Dzierzbicka, Helena Radlińska i Janina Młodowska⁵⁸.

Pojawienie się drugiego numeru polskiego również w piśmie Międzynarodowej Ligi Nowego Wychowania, lecz organie francuskojęzycznym, wydawanego pod redakcją czołowego przedstawiciela ruchu Adolfa Ferrière'a, w kwartalniku „Pour l'Ere Nouvelle”, nastąpiło już w kwietniu tego samego roku. Nie była to taka sensacja jak w przypadku „The New Era” z dwóch względów. W „Pour l'Ere Nouvelle” ukazało się daleko mniej publikacji pióra autorów polskich aniżeli w angielskiej wersji pisma. Stąd przypuszczalnie ów kwietniowy numer pisma redagowanego przez-

⁵⁵ M. Friedländer, *Mädchenbildung. Volksschulwesen [in] Polen*, „Pädagogisches Zentralblatt”, 1931, z. 1, s. 33–35.

⁵⁶ F. Znaniecki, *Education and Self-Education in Modern Societies*, „American Journal of Sociology”, 1930 (XI), nr 3, s. 371–386.

⁵⁷ „The New Era”, [London], January 1930: *Pioneer Education in Poland*, s. 3–49.

⁵⁸ Problemy prezentowane przez polskich autorów w polskim numerze „The New Era”: *Mass Education in Poland* (B. Kielski) s. 12–15, *Psychology* (S. Baley, M. Kaczyńska), s. 16–18, *Charakter Training* (M. Majkowska, L. Zapolski, J. Żebrowska, A. Janowski), s. 19–25, *Art and Drama* (W. Przanowski, A. Borowa, S. Papée), s. 26–29, *Physical Education* (S. Kopczyński, S. Sedlaczek), s. 30–33, *Types of Schools* (J. Hellmann, H. Maciejewski i H. Ładosz, W. Dzierzbicka, A. Zubelewicz, H. Radlińska), s. 34–41, *Educational Experiments* (J. Młodowska, M. Falska, M. Wawrzynowski, K. Kochler, B. Ameisen, S. Tatarzanka), s. 42–49.

Ferrière'a poświęcony Polsce był objętościowo skromniejszy od angielskiego, bo liczył tylko 15 stron (też w 2 kol.), i zawierał obok podstawowego artykułu A. Ferrière'a na tematy oświaty w Polsce dwa niewielkie artykuły poświęcone szkołom eksperymentalnym⁵⁹ oraz interesujące dokumenty opracowane i wydane przez Marię Sokalową. W ten sposób — mimo mniejszej objętości — zaprezentowano dla Zachodu dalsze interesujące materiały dotyczące polskiej oświaty, a mianowicie krótkie omówienie książki Mariana Falskiego o szkołach powszechnych w Polsce w roku szkol. 1925/26, opublikowanej w skrócie w wersji francuskiej na potrzeby PWK w Poznaniu; dalej: wyciągi Kodeksu trybunału dziecięcego domu wychowawczego Janusza Korczaka w Warszawie; następnie charakterystykę metody pracy grupowej stosowanej w Seminarium Żeńskim im. E. Orzeszkowej w Warszawie i systemu orientacji zawodowej w Polsce oraz dorobku naukowego prof. Józefy Joteyko; w końcu krótkie omówienie *Psychologii pedagogicznej*, wyd. 2, Henryka Rowida (1930)⁶⁰.

W 1932 r. ukazał się trzeci zeszyt „polski” czasopisma zachodniego, który dostarczył kolejne materiały na temat polskiej szkoły i pedagogiki. Zeszyt lipcowy francuskiego pisma „Education”, wydawanego pod red. Georges Bertiera, dyrektora słynnej szkoły eksperymentalnej we Francji Ecole de Roches, wyszedł pod znamienym tytułem (nie wymagającym również tłumaczenia) „Pologne — Numéro Spécial”. Objętościowo był to największy zeszyt zachodniego periodyku poświęcony całkowicie Polsce i liczył 82 strony. Zawierał obok obszernego artykułu G. Bertiera sześć artykułów polskich pedagogów, wśród nich pierwszy poświęcony był prezentacji polskiego systemu szkolnego pióra Jana Kuchty, pozostałe omawiały niektóre aspekty realizacji postulatów nowego wychowania, łącznie z krótkimi charakterystykami dziewięciu szkół eksperymentalnych. Końcową pozycję stanowił wykaz bibliograficzny polskich ważniejszych dzieł pedagogicznych i czasopism, w opracowaniu Stefana Truchima. Dodatkowym elementem zeszytu przemawiającym do wyobraźni czytelnika Zachodu były załączone na specjalnym papierze 22 ilustracje naszych przedstawionych w tym czasopiśmie szkół doświadczalnych⁶¹.

Poza wyżej sygnalizowanymi zeszytami „polskimi” ukazało się w omawianym okresie sporo dalszych polskich materiałów na łamach kilku czasopism zachodnich. I tak w cytowanym już często piśmie „Pour l'Ere Nouvelle” wydano skrótową wersję artykułu H. Radlińskiej i H. Rowida na temat aspektów realizacji nowego wychowania, zwłaszcza stosowania metody szkoły aktywnej w Polsce⁶². Dalej są krótkie

⁵⁹ S. Tatarzanka, *Une réalisation d'école active à l'école primaire de Turkowicze*, „Pour l'Ere Nouvelle”, Numéro Spécial consacré à la Pologne, 1930, nr 57, s. 85–88; R. A. (Cracovie), *Le „self-government” dans un gymnase polonais (Gymnase de l'Association des Pédagogues à Wilno)*, „Pour l'Ere Nouvelle”, 1930, nr 57, s. 89.

⁶⁰ M. S. [Sokalowa], *Documents sur l'éducation en Pologne*, „Pour l'Ere Nouvelle”, 1930 (IV), nr 57, s. 95–99.

⁶¹ „Education”, juillet 1932: Pologne (Education), Numéro Spécial, s. 579–662. Polscy autorzy artykułów: J. Kuchta, J. Michałowska, J. Zaleski, S. Kopczyński, E. A. Kownacka, s. 593–631; charakterystyki szkół eksperymentalnych, s. 632–652; bibliografia polskich publikacji pedagogicznych w opr. S. Truchima, s. 653–662.

⁶² H. Radlińska, H. Rowid, *Trois aspects de l'éducation nouvelle en Pologne (résumé de l'article)*, *La réalisation de l'école active en Pologne*, „Pour l'Ere Nouvelle”, 1928, nr 37, s. 77–82.

artykuły polskich autorów na takie tematy, jak sprawy związane z przygotowaniem (przez autorów polskich także) *Atlasu cywilizacji uniwersalnej*⁶³, sytuacja szkół żydowskich w Polsce⁶⁴ czy problem psychologii stosowanej w nauczaniu szkolnym w naszym kraju⁶⁵. Opublikowano też w tym piśmie krótkie recenzje kolejnych naszych książek, a mianowicie Zofii Czerny-Biernatowej i Marii Strasburger *Organizacja i metody pracy w szkolnictwie gospodarczym żeńskim* (1930)⁶⁶ i Henryka Rowida *Nowa organizacja studiów nauczycielskich w Polsce i za granicą* (1931)⁶⁷. W belgijskim piśmie „Service Social” opublikowała Jadwiga Zawirska artykuł na temat stanu aktualnego (w 1929 r.) orientacji zawodowej i początkowych badań w tym zakresie w Polsce⁶⁸.

Kolejne materiały proveniencji polskiej związane z opieką lekarską w szkołach i walką z chorobami wśród dzieci i młodzieży szkolnej prezentowało odbiorcy zachodniemu francuskie czasopismo „Médecine Scolaire”. Informowało o Lidze Szkolnej Przeciwgruźliczej założonej w Warszawie⁶⁹. Następnie prezentowało dwa artykuły Stanisława Kopczyńskiego, jeden o organizacji i stanie opieki dentystycznej w szkołach polskich, drugi o roli lekarza szkolnego w Polsce w szkołach średnich oraz informację o inspekcji lekarskiej w szkołach polskich⁷⁰. Kolejne dwa artykuły pióra Lucjana Regmunta-Sobieszczańskiego podawały informacje na temat chorób wśród młodzieży szkolnej w Warszawie, oraz o sposobach zwalczania chorób, zwłaszcza gruźlicy⁷¹. Ponadto na łamach „Médecine Scolaire” ukazały się recenzje naszego czasopisma „Wychowanie Fizyczne”, 1928, nr 5⁷², oraz książki Eugeniusza Piaseckiego, *Zarys teorii wychowania fizycznego* (1931), którą napisał Stanisław Kopczyński⁷³.

Problemy opieki nad dzieckiem i młodzieżą prezentowano na łamach „Revue

⁶³ A. Oderfeld, *Pour faire connaitre la Civilisation universelle*, „Pour l'Ere Nouvelle”, 1928, nr 40, s. 150–152.

⁶⁴ L. Holeman, *Les écoles juives en Pologne*, „Pour l'Ere Nouvelle”, 1928, nr 41, s. 186.

⁶⁵ M. Kaczyńska, *La Psychologie appliquée à l'enseignement scolaire en Pologne*, „Pour l'Ere Nouvelle”, 1929, nr 50, s. 193–194.

⁶⁶ (Rec. H.), „Pour l'Ere Nouvelle”, 1930, nr 63, s. 270–271.

⁶⁷ [M.] Sokal, *A propos du livre de H. Rowid: Nouvelle organisation des études pédagogiques en Pologne et ailleurs* (1931), „Pour l'Ere Nouvelle”, 1932, nr 76, s. 79–80.

⁶⁸ J. Zawirska, *L'Etat actuel de l'orientation professionnelle et de la psychotechnique en Pologne*, „Service Social”, 1929, nr 10.

⁶⁹ J. Magnuszewska, *La Ligue scolaire antituberculeuse à Varsovie*, „Médecine Scolaire”, 1928, nr 1, s. 13–15.

⁷⁰ S. Kopczyński, *L'Organisation et l'état actuel de l'assistance dentaire dans les écoles de la République Polonaise*, „Médecine Scolaire”, 1928, nr 2, s. 25–30, idem, *L'Inspection médicale des écoles en Pologne*, „Médecine Scolaire”, 1928, nr 5, s. 75; idem, *Le Rôle du médecin scolaire en Pologne dans les écoles secondaires*, „Médecine Scolaire”, 1931, nr 12, s. 211–220.

⁷¹ L. Regmunt-Sobieszczański, *Le Tubercule de Darwin chez les écoliers à Varsovie*, „Médecine Scolaire”, 1931, nr 7, s. 143–149; idem, *Rôle des oeuvres de plein air (Colonies de vacances, cures d'air, écoles de plein air) en vue d'augmenter la résistance de l'organisme contre les maladies et spécialement la tuberculose*, „Médecine Scolaire”, 1932, nr 3, s. 43–58.

⁷² (Rec. red.), „Wychowanie Fizyczne”, 1928, nr 5, „Médecine Scolaire”, 1929, nr 1, s. 13–16.

⁷³ S. Kopczyński [rec.]: *Eug. Piasecki, Précis de la théorie de l'éducation physique (en polonais)*, Lwów 1931, „Médecine Scolaire”, 1931, nr 5, s. 103–107.

Internationale de l'Enfant", w którym m. in. opublikowano Raport Polskiego Komitetu Opieki nad Dzieckiem z 1929 r.⁷⁴, następnie artykuł poświęcony szkole sanatoryjnej w Górcze-Busku⁷⁵ oraz artykuł Władysława Landaua na temat opieki nad dziećmi bezrobotnych w Polsce⁷⁶. Problematyka ukazywana odbiorcy zachodniemu była zaiste różnorodna i sygnalizowała wiele stron życia.

Podniesiono też w omawianym czasie zagadnienia historyczne. M. in. Anna Bross przedstawiła w piśmie Szwajcarskiego Związku Nauczycieli wydawanym w Zurychu kwestię przeszczipiania przez Tadeusza Kościuszkę na ziemiach polskich nowych idei dydaktycznych i wychowawczo-opiekuńczych Jana Henryka Pestalozziego⁷⁷.

Z kolei ważną rolę dla prezentacji polskiej rzeczywistości szkolnej, oświatowej i pedagogicznej odgrywały w dalszym ciągu wystąpienia — referaty i komunikaty — w czasie obrad międzynarodowych kongresów pedagogicznych, a zwłaszcza publikacje tych wystąpień zamieszczone zarówno w edycjach kongresowych, jak i czasopiśmie zagranicznych. Chronologicznie w omawianym okresie rzecz ujmując wymienić należy ważniejsze opublikowane referaty kongresowe polskich uczestników. A więc w 1928 r. problemy służby społecznej w Polsce prezentowali Ludwik Krzywicki⁷⁸, a zwłaszcza Helena Radlińska, która za pośrednictwem edycji kongresowych ukazywała przeważnie w kontekście polskim takie zagadnienia, jak szkoły służby społecznej a nauczanie dorosłych, międzynarodowy aspekt funkcji służebnej czytelnicy czy relacje pomiędzy szkołą a pracami społecznymi⁷⁹. Z kolei problematykę higieny szkolnej w Polsce w dalszym ciągu przedstawiał na polu międzynarodowym S. Kopczyński, podnosząc sprawę propagandy higieny właśnie przez szkołę oraz rolę lekarza szkolnego w średnich szkołach polskich. Ten ostatni problem, jak wynika z wyżej zamieszczonej informacji, ukazano w dwóch wersjach językowych⁸⁰. Sprawy

⁷⁴ *Rapport du Comité de Protection de l'Enfance* [Polski Komitet Opieki nad Dzieckiem] *sur son activité en 1929*, „Revue Internationale de l'Enfant”, 1931 (IV), nr 64, s. 413–416.

⁷⁵ *Une Ecole de sanatorium en Pologne (Górka près de Busko)*, „Revue Internationale de l'Enfant”, 1931 (VII–VIII), nr 67–68, s. 77–79.

⁷⁶ W. Landau, *L'Assistance aux enfants des chômeurs en Pologne*, „Revue Internationale de l'Enfant”, 1931 (XI–XII), nr 71–72, s. 327–335.

⁷⁷ A. Bross, *Pestalozzi und der polnische Freiheitsheld Kościuszko*, „Schweizerische Pädagogische Zeitschrift”, [Zürich], 1928, z. 9.

⁷⁸ L. Krzywicki, *Service social en Pologne*, [w:] *Première conférence internationale du Service social, Paris 8–13 VII 1928*, t. I, Paris 1928, s. 495–511.

⁷⁹ H. Radlińska, *Les Ecoles de service social et l'enseignement donné aux adultes*, [w:] *Première conférence internationale du Service social, Paris 8–13 VII 1928*, t. I, Paris 1928; eadem, *The International Aspect of Library Service*, [w:] *World Federation of Education Associations Third Biennial Congress, Geneva 1929* (idem po franc. i niem.); eadem, *The Relation of the School to the Community*, [w:] W. Boyd (red.), *Towards a New Education. A Record and Synthesis of the Discussions on the New Psychology and the Curriculum at the Fifth World Conference of the New Education Fellowship*, London—New York 1930, s. 317–319; idem, *L'Ecole et les oeuvres sociales. Ve Congrès International d'Education Nouvelle à Elsenaur*, „Pour l'Ere Nouvelle”, 1930, nr 55, s. 29–33.

⁸⁰ S. Kopczyński, *Hygiene Propaganda Through the Medium of the School*, [w:] *A World Panorama of Health Education Seen Through Meetings of the Health Section of the World Federation of Education Associations, Geneva, Switzerland, July 27 – August 2, 1929*, New York 1930. Idem w wersji franc.: *Propagande de l'hygiène par l'intermédiaire des écoles, suivant les lois et dispositions des autorités de l'instruction en Pologne*, „Médecine Scolaire”, 1930, nr 3, s. 63–66; nr 5,

opieki nad dziećmi moralnie zaniedbanymi w Polsce na przełomie dekad okresu międzywojennego prezentowała M. Grzegorzewska⁸¹.

Inne materiały ukazywały problematykę szkolną w powiązaniach z trudnymi w Polsce warunkami gospodarczymi i politycznymi, które wywierały niekorzystny wpływ na naszą sytuację oświatową. Anna Oderfeld prezentowała problem związków pomiędzy przemianami społecznymi a wychowaniem i szkołą⁸². Prace H. Radlińskiej ukazywały ograniczone możliwości edukacyjne dzieci robotników i chłopów. Jedną z nich, przygotowaną wspólnie z W. Cwajgenhaftówną, omawiała zagadnienie wpływu bezrobocia na dziecko w Polsce, a druga prezentowała wyniki badań nad społecznymi przyczynami braku postępów w nauce szkolnej⁸³. Antoni Bolesław Dobrowolski przedstawiał braki w strukturze ustrojowej szkolnictwa początkowego, sugerując wprowadzenie przez zespolone działania koniecznych zmian⁸⁴. W tym czasie Bolesław Kielski w czasie obrad kongresu Międzynarodowej Ligi Nowego Wychowania w Nicei prezentował inne spojrzenie na polską oświatę, eksponując to wszystko, co stanowiło postęp w sensie osiągnięć na polu naszego szkolnictwa⁸⁵. Uwagi na temat rozwoju nauk o wychowaniu na tym samym spotkaniu międzynarodowym w opracowaniu Józefa Mirskiego upowszechniono za pośrednictwem „Pour l'Ere Nouvelle”⁸⁶.

Osobliwe miejsce zajmuje książka poświęcona reformie oświatowej w Chinach, zaproponowanej w formie zespołowej przez czterech ekspertów Ligi Narodów, która została wydana w 1932 r. w Paryżu w dwóch wersjach: angielskiej i francuskiej. W swej kolektywnie zredagowanej treści zawiera, wprawdzie tylko *implicite*, także stanowisko Polski, wypowiedziane przez polskiego pedagoga, znawcę zagadnień

s. 83–86; idem, *The Role of School Physician in the Secondary School in Poland* [w:] Wyd. Sekcji Higienicznej Kongresu w Denver (Colorado, USA) World Federation of Education Associations, New York 1931, i dem, w wersji franc.: *Le Rôle du médecin scolaire en Pologne dans les écoles secondaires*, „Médecine Scolaire”, 1931, nr 12, s. 211–220.

⁸¹ M. Grzegorzewska, *La Protection des enfants moralement abandonnés en Pologne*, „Revue Internationale de l'Enfant”, 1930, nr 51. Odb. Genève 1930. Union Internationale de Secours aux Enfants, ss. 18.

⁸² A. Oderfeld, *Les Transformations sociales et l'éducation*. Résumé du discours prononcé par ..., au Congrès de la Ligue d'Education Nouvelle des Pays Slaves le 5 Juillet 1931, „Pour l'Ere Nouvelle”, 1932, nr 76, s. 77–78.

⁸³ H. Radlińska, W. Cwajgenhaftówna, *The Influence of Unemployment on the Child in Poland*, [w:] *Children, Young People and Unemployment*. P. II The Save the Children International Union, Geneva 1932. Odb. Geneva 1933; H. Radlińska, *The Social Causes of Failure at School*, [w:] W. Rawson (red.), *A New World in the Making. An International Survey of the New Education*, London 1933, s. 320–321. Idem w wersji w franc.: *Recherches sur les causes sociales de l'insuccès scolaire*, „Service Social”, 1933, nr 7–8, s. 89–92.

⁸⁴ A. B. Dobrowolski, *Sur l'insuffisance de l'école primaire et sur la nécessité de fonder une ligue internationale pour le minimum d'instruction scolaire*, [w:] *Congrès International de la Ligue d'Education Nouvelle*, Nice 1932.

⁸⁵ B. Kielski, *Educational Progress in Poland 1929–1932*, [w:] W. Rawson (red.), *A New World in the Making. An International Survey of the New Education*, London 1933, s. 158–163.

⁸⁶ J. Mirski, *Quelques remarques sur la science de l'éducation*. Extrait de la Conférence, „Pour l'Ere Nouvelle”, 1933, nr 86, s. 68–69 (Congrès de Nice 1932).

ustrojowych i organizacji oświaty, Mariana Falskiego⁸⁷, którego duży udział w pracach ekspedycji, jak i w opracowaniu książki podnoszą na nowo współczesne badania⁸⁸. Tym samym więc polska *pars* tej zbiorowej publikacji pozytywnie rzutowała na poziom polskiej myśli oświatowej.

Kolejną prezentacją polskich publikacji wydanych na Zachodzie, głównie w wersji francuskiej, są edycje Międzynarodowego Biura Wychowania w Genewie. Podstawową w tym względzie pozycją jest książka pt. *Education en Pologne*, wydana w 1931 r., która stanowi kilkakrotnie poszerzoną wersję problematyki polskiego szkolnictwa i oświaty, zaprezentowanej rok wcześniej w styczniowym zeszycie angielskiego pisma „The New Era”⁸⁹. Pokazuje ona zachodniemu odbiorcy tę problematykę w dziesięciu zagadnieniach, w których obrębie pomieszczono szczegółowe kwestie. Mamy więc w książce obszerny raport na temat polskiej oświaty, jej osiągnięć i problemów, wygłoszony przez B. Kielskiego na Kongresie w Helsingör w 1929 r., następnie problemy związane z badaniami psychologicznymi nad dzieckiem (m. in. prezentowane przez S. Baleya), dalej zagadnienia wychowania moralnego (m. in. prezentowane przez H. Radlińską), wychowania estetycznego (m. in. ukazane przez W. Przanowskiego), wychowania i higieny szkolnej (pióra S. Kopczyńskiego), harcerstwa (przedstawione przez S. Sedlaczka); kolejne miejsce zajmuje w publikacji organizacja szkolnictwa i nauczania wraz z danymi statystycznymi, sprawozdaniami i krótkimi charakterystykami kilku ważniejszych szkół (m. in. pióra J. Hellmanna), następnie są przedstawione niektóre zakłady szkolne i wychowawcze o charakterze eksperymentalnym (autorstwa m. in. J. Młodowskiej) oraz dwie szczególnego rodzaju kwestie, a mianowicie organizacja Sekcji Polskiej Międzynarodowej Ligi Nowego Wychowania (w opracowaniu H. Radlińskiej) i udział polskich pedagogów w pracach nad atlasem cywilizacji uniwersalnej (pióra A. Oderfeldówny). Końcowym rozdziałem książki są impresje zagranicznych pedagogów na temat naszego szkolnictwa⁹⁰.

⁸⁷ *The Reorganisation of Education in China*. By the League of Nations Mission of Educational Experts: C. H. Becker of Berlin, M. Falski of Warsaw, P. Langevin of Paris, R. H. Tawney of London. Publ. by the League of Nations Institute of Intellectual Cooperation, Paris 1932, ss. 200+5 nlb. Idem: *La Réorganisation de l'enseignement public en Chine...*

⁸⁸ Por. L. Grochowski, *op. cit.*, s. 194.

⁸⁹ *Education en Pologne*, Genève 1931, ss. 263. Publications du BIE, Série de Monographies Nationales, Nr 13.

⁹⁰ Rozdziały książki: I. L'Instruction publique en Pologne, ses progrès et ses problèmes. Rapport... 1929 (B. Kielski) s. 3–24, II. Recherches psychologiques sur l'enfant (S. Baley, M. Kaczyńska, A. Rondthaler, Krasuska-Bizycka), s. 25–41, III. L'Education morale (H. Radlińska, L. Zapolski, A. Żebrowska, Majkowska, A. Janowski), s. 42–77, IV. L'Education esthétique (W. Przanowski, M. Borowa, S. Wysocki, S. Papée), s. 78–94, V. L'Education et l'hygiène scolaire (S. Kopczyński), s. 95–100, VI. Le Scoutisme polonais (S. Sedlaczek), s. 101–105, VII. L'Organisation des écoles et de l'enseignement. Quelques chiffres, statistiques, comptes rendus et monographies d'écoles (J. Hellmann, H. Ładosz, J. Wójcik, G. Wuttke, A. Żebrowska, W. Dzierzbicka, A. Zubelewiczówna, D. Gayówna), s. 106–175. VIII. Quelques expériences spéciales (J. Młodowska, W. Tatarzanka, M. Falska, M. Wawrzynowski, S. Kempf-Sokorski, H. Kaufman), s. 176–219, IX. La Section Polonaise de la Ligue Internationale pour l'Education Nouvelle (H. Radlińska), s. 220–224, X. La Contribution des pédagogues polonais à l'Atlas de la civilisation universelle (A. Oderfeldówna), s. 225–226, i XI. Impressions de visiteurs étrangers (A. Ferrière, D. Katzaroff, M. Weber), s. 227–259.

To obszerne kompendium wiedzy o polskim szkolnictwie miało jednak w niektórych partiach oficjalny charakter, a ponadto nietrudno skonstatować dwa braki, tj. pominięcie głównych dzieł pedagogicznych i zarysu polskiej myśli pedagogicznej⁹¹.

W innych wydawnictwach MBW, które w większości zaczęły w omawianym czasie wychodzić, zamieszczano również materiały dokumentacyjne dotyczące polskiej oświaty i naszych publikacji pedagogicznych. Dostarczało je głównie Ministerstwo WRiOP, a nad ich opracowaniem redakcyjnym i wydawaniem czuwał pracownik polski Biura, w tym czasie — Albin Jakiel. Miały one zatem charakter oficjalnych publikacji, będących zawsze jakąś wizytówką dla świata naszych problemów, ale i osiągnięć. Problemy oświaty i pedagogiki polskiej z początków lat trzydziestych ukazywały następujące wydawnictwa MBW: monografia z 1932 r. poświęcona *Organizacji oświaty publicznej w 53 krajach*; następnie dwie pierwsze edycje *Rocznika międzynarodowego wychowania i oświaty* (z 1933 i 1934), obejmującego dane z lat 1931–1933; cztery pierwsze wydawnictwa ogólne *Międzynarodowego Biura Wychowania* z 1930–1933 oraz sprawozdania z wystąpień delegatów i członków, m. in. polskich, w czasie trzech posiedzeń *Rady Biura* w latach 1930–1932 i pierwszej *Międzynarodowej Konferencji Oświaty Publicznej* w 1932 r.; a także bieżące informacje na tematy naszej oświaty i publikacji pedagogicznych, które były skrzętnie rejestrowane i ogłaszane drukiem w „Biuletynie MBW” (BIE)⁹².

W procesie stałego poszerzania przez Polskę bazy materiałowej dotyczącej problematyki funkcjonowania i rozwoju oświaty i pedagogiki, wydawanej ze względów propagandowych, jak również z uwagi na potrzeby współpracy międzynarodowej w kilku wersjach obcojęzycznych, wystąpiły w ostatnich latach międzywojennych pewne zmiany. Zwiększono bowiem nacisk na przygotowywanie materiałów i ich publikowanie przez pośrednictwo instytucji międzynarodowych, głównie przez Międzynarodowe Biuro Wychowania w Genewie. Inne znane nam już sposoby prezentacji naszych osiągnięć i problemów przez polskich autorów, lecz także w wersjach głównych języków zachodnioeuropejskich utrzymały się, z tym jednak że zmniejszeniu uległa liczba publikacji wydawanych bezpośrednio przez polskie instytucje. Wskutek tych tendencji zmieniła się nieco konfiguracja w obrębie grup materiałów-publicacji obejmujących wielkie i małe problemy polskiej pedagogiki i oświaty i ukierunkowanych pod względem językowym pod wymagania odbiorcy zagranicznego; nie zmieniła się ich podstawowa funkcja. Stanowiły bowiem w dalszym ciągu płaszczyznę zainteresowania się tymi problemami dla każdego, a zwłaszcza jako punkt wyjścia i główne źródło poznania polskiej rzeczywistości szkolnej

⁹¹ L. Grochowski, *op. cit.*, s. 202.

⁹² *L'Organisation de l'instruction publique dans 53 pays*, Genève 1932. Publ. du BIE Nr 24 (Pologne, s. 274–289). *Annuaire International de l'Éducation et de l'Enseignement*. BIE Genève: 1931–1932, G. 1933, Publ. du BIE Nr 27 (Pologne, s. 249–265); 1932–1933, G. 1934, Publ. du BIE Nr 35 (Pologne. Le mouvement éducatif en 1932–1933, s. 333–353). *Le Bureau International d'Éducation*, Genève (1930). Publ. du BIE Nr 17, en 1930–1931. G. (1931) Nr 20, en 1931–1932. G. (1932) Nr 21, en 1932–1933. G. (1933) Nr 31. „Bulletin du Bureau International d'Éducation”, 1928–1933.

i pedagogicznej, w niektórych zaś przypadkach służyły ważką pomocą przy formułowaniu opinii na tematy tej właśnie złożonej rzeczywistości edukacyjnej Polski.

W grupie polskich edycji obcojęzycznych wydawanych w tym czasie na terenie kraju, które prezentujemy w dalszym ciągu na pierwszym miejscu, ukazało się kilka interesujących pozycji. Pierwsza jest kontynuacją wydawanego od 1930 r. w zasadzie w języku francuskim tomu I „Biuletynu Międzynarodowego Naukowego Towarzystwa Pedagogicznego”, w którym w dalszych dwóch zeszytach, 3 i 4, opublikowano obszernie résumés następnych prac polskich pedagogów, psychologów i socjologów związanych z nauką o wychowaniu. Z przeglądu résumés wydanych w zeszycie 3 w 1935 r. wynika, iż zaprezentowano światu pedagogicznemu takie opracowania, jak: Stefana Szumana, Józefa Pietera i ks. Henryka Weryńskiego *Psychologię światopoglądu młodzieży. Idealizm. Filozofia, Religia* (1933); Felicji Felhorskiej i S. M. Studenckiego *Plany i marzenia młodzieży o przyszłości. Studium psychologiczne na podstawie ankiety Józefy Joteyko w sprawie wyboru zawodu* (1933) i Bronisława Biegeleisena *Metody statystyczne w psychologii* (1935). Następnie sygnalizowano nowe polskie wydanie — w serii „Biblioteka Klasyków Pedagogiki” — *Wielkiej dydaktyki Jana Amosa Komeńskiego* (1935) i Michała Wiszniewskiego *Charaktery rozumów ludzkich z 1837* (1935) wraz z obszernym résumé tej książki. Z innej serii — „Małej Biblioteki Nauk Pedagogicznych” — ukazano przez francuskie streszczenia cztery dalsze książki, a mianowicie Jana S. Bystronia *Szkołę jako zjawisko społeczne* (1934), Józefa Pietera *Nowe próby egzaminowania: test wiadomości* (1934), Zofii Denelówny *Twórczość pedagogiczną Jana Wł. Dawida* (1935) i Jakuba Wachtela *Świat nowych spostrzeżeń. Nauka o eidetyzmie i jej znaczenie pedagogiczne* (1935)⁹³.

Zeszyt 4 „Biuletynu” przyniósł w 1938 r. streszczenie obcojęzyczne kolejnych polskich nowości, jak *Szkoła w społeczeństwie amerykańskim* Józefa Chałasińskiego (1936) — którą z uwagi na zainteresowania czytelników amerykańskich ukazano w 11-stronicowym streszczeniu angielskim — dalej: *Społeczne przyczyny powodzeń i niepowodzeń szkolnych*, pod red. Heleny Radlińskiej (1937), i z serii „Małej Biblioteki Nauk Pedagogicznych” dwie prace: Stanisława Skowrona *Hormony w psychofizycznym życiu człowieka* (1936) i Włodzimierza Szewczuka *Psychologię postaci*

⁹³ „Bulletin International de la Société Scientifique de Pédagogie”. Vol. I, Fasc. 3, Varsovie-Lwów 1935, s. 193–312: S. Szuman, J. Pieter, H. Weryński, *La Psychologie des idées de la jeunesse sur le monde. L'Idéalisme. La Philosophie. La Religion* (1933), s. 193–244; F. Felhorska, S. M. Studencki, *Les Projets et les aspirations de la jeunesse en rapport avec son avenir. Etude psychologique basée sur les résultats de l'enquête de Jozefa Joteyko sur le choix éventuel d'une profession* (1934), s. 245–250; S. Kurza, F. Pisarski, Mlle Greller, *La Petite ville come milieu éducatif* (1934), s. 251–256; B. Biegeleisen, *Les Méthodes statistiques en psychologie. Manuel ...* (1935), s. 257–266. Bibliothèque des Classiques de la Pédagogie: Jan Amos Komeński, *Wielka dydaktyka* (J. A. Comenii, *Didactica magna*); M. Wiszniewski, *Caractéristique des intelligences humaines, 1837*, publ. par S. Szuman, s. 267–293. Petite Bibliothèque des Sciences Pédagogiques: J. S. Bystron, *L'Ecole considérée come phénomène social* (1934), s. 294–297; J. Pieter, *Les Méthodes servant à examiner les élèves. Le test des connaissances acquies ...* (1934), s. 297–302; Z. Denelówna, *L'Oeuvre pédagogique de Jean-Ladislas Dawid 1859–1914* (1935), s. 302–306; J. Wachtel, *Un Monde de perceptions nouvelles. L'eidétisme et les problèmes pédagogiques connexes*, s. 307–312.

(1937). Ponadto w krótkich résumés zaprezentowano cztery studia o tematyce wychowawczej dziecka i ucznia opublikowane w nowej edycji pt. *Prace pedagogiczne*, wyd. od 1937 r. pod red. Z. Mysłakowskiego⁹⁴. Ta forma publikacji résumés ważniejszych prac służyła przede wszystkim prezentacji wyników badań polskich pedagogów i psychologów na forum międzynarodowym.

Analogiczne funkcje spełniały dwie dalsze publikacje: Bogdana Suchodolskiego poświęcona problematyce badań naukowych i nauczania⁹⁵ oraz Ludwika Jaxy Bykowskiego o badaniach eksperymentalnych nad umysłowością polskiej młodzieży licealnej⁹⁶.

Następne prace dotyczyły kilku problemów natury prawnoorganizacyjnej. Jedna ukazywała politykę socjalną Polski w latach 1918–1936, z omówieniem także opieki nad matką i dzieckiem⁹⁷. Następna poświęcona była Związkowi Nauczycielstwa Polskiego, głównie jego strukturze organizacyjnej i kierunkom działalności⁹⁸. Trzecia prezentowała niektóre założenia prawne dotyczące reformy szkolnej w Polsce, a ściślej rzecz ujmując, broszura ta obejmowała trzy grupy materiałów prawno-oświatowych, a mianowicie tekst ustawy z 11 III 1932 w wersji angielskiej i tekst rozporządzenia ministra WRiOP z 24 V 1937 o nauczaniu zawodowym doksztalającym w wersji francuskiej, następnie — materiały z programów nauczania ogólnego dotyczące elementów wychowawczych oraz program nauczania języków: francuskiego, angielskiego i niemieckiego w 4 kl. gimnazjum — w wersji francuskiej⁹⁹.

Drugą grupę materiałów prezentujących polską problematykę oświatową i pedagogiczną stanowiły artykuły polskich autorów publikowane na łamach czasopism zagranicznych. U schyłku II Rzeczypospolitej ukazały się ponownie nowojorskie „Educational Yearbook” aż dwa obszernie artykuły poświęcone szkole polskiej. Jeden, z 1935 r., pióra Józefa Chałasińskiego ukazał wszystkie polskie organizacje nauczycielskie (ZNP, SChNNSP, TNSW, SNSZ, ZNSGW), a także stowarzyszenia nauczycieli mniejszości narodowych; drugi, autorstwa Mieczysława

⁹⁴ „Bulletin International de la Société Scientifique de Pédagogie”. Vol. I, Fasc. 4, Varsovie—Lwów 1938, s. 313–370: J. Chałasiński, *School and Society in the U.S. of America* (1936), s. 313–323; H. Radlińska (red.), *Les Causes sociales des succès et des insuccès scolaires* (1937), s. 324–351. Petite Bibliothèque des Sciences Pédagogiques: S. Skowron, *Le Rôle des hormones dans le développement psychophysique de l'homme* (1936), s. 352–356; W. Szewczuk, *La Psychologie de la forme* (1937), s. 356–359. „Travaux Pédagogiques” (Varsovie). Vol. I, Fasc. 1–2, 1937: F. Lachowicz, *Les Résultats éducatifs de l'enseignement à l'école primaire dans le district de Grodno*, s. 360–361; D. Sokulski, *L'Inclination spontanée des enfants à faire des paris et le pari. Que peut en tirer l'éducation*, s. 361–363; K. Szwarc, *L'Enfant et le journal*, s. 364–367; H. Miller, *Le Travail de l'élève à domicile*, s. 367–370.

⁹⁵ B. Suchodolski, *Investigation and Teaching*, Warsaw 1937. Print. by Mianowski Institute Press, ss. 39. Nadb. z „Organon” (1938), vol. 2, s. 2 nlb, 43–78, 1 nlb.

⁹⁶ L. Jaxa Bykowski, *Recherches expérimentales sur la mentalité des lycéens polonais*, Poznań 1939. Pozn. Tow. Psych., ss. 14. Nadb. z „Kwartalnik Psychologiczny”, 1939, vol. 11.

⁹⁷ *La Politique sociale en Pologne, 1918–1936*, Varsovie 1936. Min. de l'Assistance Sociale, s. 213 (Assistance sociale: 2. Assistance à la mère et à l'enfant).

⁹⁸ *L'Union des Instituteurs Polonais*, Varsovie 1937, Nasza Księgarnia, ss. 38.

⁹⁹ *Les Normes légales de la réforme scolaire en Pologne*, Varsovie 1938. Comité Polonais de l'Exposition Scolaire de Genève, ss. 84.

Ziemnowicza, z 1937 r., omawiał szkolnictwo polskie od strony struktury organizacyjnej i ustrojowej, z podaniem także podstawowych danych statystycznych i bibliografii, głównie obcojęzycznej¹⁰⁰.

Najwięcej bodaj pozycji ogłaszano wtedy drukiem w międzynarodowym czasopiśmie pedagogicznym „Internationale Zeitschrift für Erziehung”, które wychodziło od 1931 r. w Kolonii w trzech wersjach językowych (niemieckiej, angielskiej i francuskiej). I tak w tomie III (1933/34) kwartalnika pisali: Stanisław Seweryn na temat roli i znaczenia ustawy z 1932 r. o ustroju szkolnictwa w odniesieniu do organizacji oświaty w Polsce, a Bolesław Kielski o ideach przewodnich nowej ustawy odnoszących się do systemu oświaty publicznej w Polsce; Józef Mirski natomiast podejmował wtedy temat polskiej współczesnej myśli wychowawczej¹⁰¹. W tomie IV (1935) tego pisma ogłosił artykuł Stefan Szuman o afirmacji życia jako problemie psychologicznym i pedagogicznym. Z uwagi zapewne na duże zainteresowanie tym zagadnieniem wydrukowano również dwa streszczenia tego artykułu w wersji francuskiej i angielskiej. Ponadto w tym samym tomie wyszła recenzja pióra S. Szumana książki Bronisława Biegeleisena pt. *Metody statystyczne w psychologii* (1935)¹⁰². Na tym terenie ukazało się w 1937 r. omówienie planu prof. Stefana Błachowskiego dotyczącego urządzenia studiów pedagogicznych dla nauczycieli pn. Studium Pedagogicznego, będącego w trakcie wprowadzania na Uniwersytecie w Poznaniu¹⁰³.

Z kolei na łamach „Pour l'Ere Nouvelle” opublikowano w 1933 r. recenzję pracy Józefa Mirskiego pt. *Plan Jenajski jako szkoła wspólnoty* (1932), a w następnych latach (1934 i 1936) dwa artykuły poświęcone szczegółowym problemom, jak: rola świąt szkolnych w nowej szkole gospodarczej oraz odniesienia dziecka do jego współuczniów¹⁰⁴.

W często już wymienianym piśmie francuskich higienistów szkolnych „Médécine Scolaire”, szeroko w minionych latach otwartym dla autorów polskich, ukazało się w omawianym okresie zaledwie kilka rzeczy. W 1933 r. wyszedł w tym piśmie ko-

¹⁰⁰ J. Chałasiński, *Poland (Education)*, „Educational Yearbook of the International Institute of Teachers College, Columbia University”, [New York] 1935, s. 405–426; M. Ziemnowicz, *Poland (Education)*, „Educational Yearbook...”, 1937, s. 395–412.

¹⁰¹ S. Seweryn, *La Loi de l'organisation de l'enseignement en Pologne*; B. Kielski, *Les Idées directrices de la nouvelle loi sur le régime de l'enseignement public en Pologne*; J. Mirski, *Der polnische Erziehungsgedanke der Gegenwart*, „Revue Internationale de Pédagogie” — „Internationale Zeitschrift für Erziehungswissenschaft”, 1933/1934, z. 1, s. 94–103; z. 3, s. 367–371, 361–367.

¹⁰² S. Szuman, *Lebensbejahung als psychologisches und pädagogisches Problem*, (rés.) *L'Adhésion à la vie, problème psychologique et pédagogique*, (transl.) *The Will to Live as a Psychological and Educational Problem*, „Internationale Zeitschrift für Erziehung”, 1935, z. 3, s. 178–189, 200–202; B. Biegeleisen, *Metody statystyczne w psychologii (Die statistischen Methoden in der Psychologie)*, (Rec.) S. Szuman, „Internationale Zeitschrift für Erziehung”, 1935, z. 6, s. 378.

¹⁰³ A. J. [akiell], *Die höhere Lehrerbildung in Polen*, „Internationale Zeitschrift für Erziehung”, 1937, z. 6, s. 424–425.

¹⁰⁴ J. Mirski, *Plan Jenajski jako szkoła wspólnoty*, Warszawa 1932, (rec.): A. J. [akiell]; Z. Czerny-Biernatowa, M. Strasburger, *Le Rôle des fêtes scolaires à l'école ménagère nouvelle*; S. Lipszyc, *L'Enfant par rapport à ses condisciples* (Conférence..., trad. par M. Weinles), „Pour l'Ere Nouvelle”, 1933 (VII), nr 89, s. 178–179; 1934 (I), nr 94, s. 12–14; 1936 (VIII–IX), nr 120, s. 195–203.

lejnny skrót raportu *Sekcji higieny szkolnej dla okręgu szkolnego miasta Warszawy za rok 1930–1931* oraz artykuł L. Regmunt-Sobieszczańskiego poświęcony brakom w zakresie zwalczania gruźlicy w szkołach warszawskich¹⁰⁵. Bardziej interesujące były dwie następne publikacje, a mianowicie artykuł prof. Wiktora Degi na temat postawy dziecka w czasie pierwszego jego roku szkolnego oraz kolejna już recenzja książki Eugeniusza Piaseckiego, *Zarys teorii wychowania fizycznego* (2 wyd., 1935), pióra dr P. Gantkowskiego¹⁰⁶.

W pozostałych czasopismach sporadycznie tylko drukowano artykuły polskich autorów, które z uwagi jednak na znaczną liczbę tych periodyków służyły w znacznym stopniu upowszechnianiu w świecie problematyki polskiej oświaty i pedagogiki. W 1933 r. na łamach czasopisma „Université Nouvelle” przedrukowano ten sam artykuł B. Kielskiego poświęcony ideom przewodnim nowej ustawy o systemie oświaty publicznej w Polsce¹⁰⁷, który ukazał się w kolońskim przeglądzie międzynarodowym. W tym samym roku w „Międzynarodowym Kwartalniku Oświaty Dorosłych” opublikowano dwa artykuły polskich autorów: Romana Dyboskiego na temat funkcjonowania i przejawów nacjonalizmu i internacjonalizmu wśród Słowian oraz Heleny Radlińskiej o aktualnych (wówczas) tendencjach w oświacie poszkolnej dziewcząt wiejskich¹⁰⁸. Na łamach belgijskiego pisma „Service Social” ukazał się w 1934 r. obszerny artykuł pióra Wandy Woytowicz-Grabińskiej poświęcony problematyce oświaty dzieci wykołejonych i nieletnich przestępców¹⁰⁹.

Rok później opublikowano w londyńskim „Roczniku Wychowania” obszerny rozdział autorstwa Bolesława Kielskiego poświęcony oświacie w Polsce, w którym szczególnie mocno zaakcentowano problemy związane z podjętą reformą szkolną opierającą się na ustawie z 11 III 1932 r.¹¹⁰ Z końca lat trzydziestych mamy do odnotowania dwa artykuły Antoniego Bolesława Dobrowolskiego, które na łamach „Biuletynu Stowarzyszenia Przyjaciół Uniwersytetu w Liège”, prezentowały koncepcję podnoszenia poziomu kształcenia ogólnego i wychowania umysłowego¹¹¹. Na

¹⁰⁵ S. Kopczyński, *Résumé du Rapport de la Section d'Hygiène Scolaire du Département Scolaire de la ville de Varsovie pour l'année scolaire 1930–1931*; L. Regmunt-Sobieszczański, *Insuffisance respiratoire et dépistage de la tuberculose dans les écoles de Varsovie*, „Médecine Scolaire”, 1933, nr 1, s. 19–22; nr 2, s. 31–36.

¹⁰⁶ W. Dega, *A propos de l'attitude de l'enfant pendant la première année scolaire*; E. Piasecki, *Précis de la théorie de l'éducation physique (en polonais)*, 2 éd. Lwów 1935, (red. :) P. Gantkowski, „Médecine Scolaire”, 1935, nr 6, s. 132–139; 1936 nr 3, s. 84–87.

¹⁰⁷ B. Kielski, *Les Idées directrices de la nouvelle loi sur le régime de l'enseignement public en Pologne*, „Université Nouvelle”, 1933 (IX), nr 59–60, s. 7–12.

¹⁰⁸ R. Dyboski, *Nationalism and Internationalism Among the Slavs*; H. Radlińska, *Les Tendances actuelles dans l'éducation post-scolaire des fermières*, „The International Quarterly of Adult Education”, [London] 1933, s. 4–17, 237–242. Odb. London 1933.

¹⁰⁹ W. Woytowicz-Grabińska, *Le Problème de l'éducation des enfants dévoyés et délinquants*, „Service Social”, 1934, nr 9–10, s. 129–143.

¹¹⁰ B. Kielski, *Education in Poland*, „The Year Book of Education”, [London] 1935, s. 898–922. Rec. [w:] „Internationale Zeitschrift für Erziehung”, 1935, z. 1, s. 65.

¹¹¹ A. B. Dobrowolski, *Sur la nécessité de créer dans les universités une faculté d'instruction générale supérieure pour hausser le niveau de culture de l'esprit des intellectuels*; idem, *A propos de l'éducation intellectuelle générale*, „Bulletin de l'Association des Amis de l'Université de Liège”,

łamacz szwajcarskiego „Przeglądu Wychowawczego” opublikowano artykuł poświęcony ideom przewodnim nowej wówczas reformy szkolnej w Polsce¹¹².

Kolejną grupę takich materiałów stanowiły referaty wygłoszone w czasie międzynarodowych kongresów pedagogicznych i oświatowych przez polskich uczestników i w ogromnej większości opublikowane w wydawnictwach kongresowych zagranicznych i paru polskich, lecz w wersjach obcojęzycznych. W takiej bowiem formie były powszechnie dostępne, prezentując w dalszym ciągu polskie problemy zarówno oświatowe, jak i pedagogiczne. W paru też przypadkach sygnały o polskich wystąpieniach kongresowych podawały niektóre czasopisma zachodnie. W wydawnictwie materiałów Kongresu Opieki nad Dzieckiem, który odbył się w Paryżu w lipcu 1933 r., mieszczą się dwa polskie referaty ukazujące dwie różne sytuacje dzieci i młodzieży w Polsce. Jeden, autorstwa M. Grzywo-Dąbrowskiej, ukazuje dramatyczny problem samobójstw popełnianych przez uczniów w Polsce, opracowany na podstawie materiału ankietowego. Drugi, przygotowany przez W. Woytowicz-Grabińską, omawia niektóre formy opieki nad dzieckiem w Polsce¹¹³.

Następne edycje materiałów kongresowych — dwóch kolejnych międzynarodowych konferencji Służby Społecznej — przyniosły referaty Heleny Radlińskiej, które wywołały duże zainteresowanie i żywe dyskusje. W czasie II Konferencji w Karlsruhe w 1933 r. Radlińska omawiała zadania i funkcje oświaty ludowej w służbie kultury w rodzinie. Tematem referatu H. Radlińskiej wygłoszonego podczas obrad III Konferencji w Londynie w 1936 r. był problem ważności badań społecznych i pedagogicznych dla planowania postępu społecznego¹¹⁴. Wystąpienie to — jak dowodzi relacja jednego z polskich uczestników tych debat opublikowane także na łamach zagranicznego pisma — wywołało ożywione dyskusje, a nawet przeciwstawne stanowiska. Chodziło bowiem o sformułowania podane przez Radlińską, dotyczące pojęć selekcji biologicznej i społecznej oraz wieku fizycznego i wieku społecznego wraz z odniesieniami praktycznymi¹¹⁵. Wystąpienie to, jak również opublikowane w wersjach języków zachodnich przekazy prezentowały oryginalność i wysoki poziom polskiej refleksji w zakresie — w tym przypadku — pedagogiki społecznej. W innym z tego okresu wystąpieniu, opublikowanym w materiałach II Międzynarodowego Kongresu Poświęconego Sprawom Bibliotek z 1935 r. w Madrycie,

1937 (I), s. 1—19; 1937 (IV). Tłum. ang. W. H. Dawson [w:] „Sociological Review”, 1937 (X), s. 355—369. Przedruk w jez. franc. [w:] „Archives Belges des Sciences de l'Education”, 1938 (VI).

¹¹² M. Papierman, *Die Leitideen der neuen Schulreform in Polen*, „Schweizer Erziehungs-Rundschau”, 1938, z. 11—12.

¹¹³ M. Grzywo-Dąbrowska, *Le Suicide des écoliers en Pologne d'après le matériel d'une enquête*; W. Woytowicz-Grabińska, *Les Colonies de vacances en Pologne, Le placement en Pré-ventorium. Le placement familial des enfants. Le placement en Sanatorium*, [w:] *Congrès International pour la Protection de l'Enfance, Paris 4—9 juillet 1933*, Paris 1933, t. II, s. 255—269; t. III, s. 257—272.

¹¹⁴ H. Radlińska, *L'Education populaire au service de la culture familiale*, [w:] *Zweite International-Konferenz für Soziale Arbeit*, Karlsruhe 1933. Przedruk [w:] „Service Social”, 1933, nr 1—2, s. 1—5; eadem, *The Importance of Social and Educational Research for Planning Social Progress*, [w:] *Third International Conference on Social Work*, Conference Report, London 1938. Nadb. London 1936, ss. 16.

¹¹⁵ E. Warszawiak, *Mes Impressions de la IVe Commission au Congrès de Londres*, „Service Social”, 1937, nr 3—4, s. 46—50.

Helena Radlińska przedstawiała zagadnienie oceny zainteresowań czytelników i problemy umiejętności pokierowania nimi¹¹⁶. Podejmowała więc problem z dziedziny teorii i praktyki pracy oświatowej.

Kilka kolejnych referatów wygłoszonych w czasie Międzynarodowego Kongresu Nauczania Początkowego i Oświaty Ludowej w Paryżu w 1937 r. przez polskich uczestników i ogłoszonych drukiem w wersji francuskiej w wydawnictwie tegoż Kongresu ukazało wiele nowych zagadnień oświatowych. Wystąpienia Albina Jakiela poświęcone były aktualnym wówczas tendencjom w oświacie w Polsce oraz genezie jednej z nowych metod dydaktycznych, pracy grupowej. Referat Heleny Radlińskiej dotyczył uwarunkowań roli książki. Prof. Zygmunt Mysłakowski prezentował zagadnienie rodziny jako czynnika wychowania społecznego. O teatrze ludowym w Polsce z odniesieniami do teatru szkolnego mówił S. Drzewiecki. Problem szkoły żydowskiej w Polsce przedstawiła Rosa Bernstein¹¹⁷.

Szczególną pozycję w popularyzacji polskiej myśli pedagogicznej oraz ujęć wraz z ocenami naszej sytuacji szkolnej i oświatowej, które były prezentowane w dalszych referatach kongresowych, zajmują wydawnictwa polskie dotyczące tych wystąpień opublikowane w wersjach obcojęzycznych. Były one częściowo związane z faktem obradowania w omawianym okresie trzech kongresów w Polsce: Nauk Historycznych w Warszawie (1933), Geografii, również w Warszawie, (1934) i Wychowania Moralnego w Krakowie (1934).

Obrazy VII Międzynarodowego Kongresu Nauk Historycznych z 1933 r. obejmowały w swej sekcji XIV nauczanie historii. Wystąpienia na tym forum polskich uczestników, ogłoszone także drukiem w wersjach obcojęzycznych w polskim wydawnictwie materiałów kongresowych eksponującym udział Polski w tym zjeździe, prezentowały niektóre aspekty polskiego stanowiska w dziedzinie dydaktyki tej dyscypliny. Podnoszono takie zagadnienia, jak: nauczanie historii a kształcenie pamięci (W. Knapowska), współpraca w zakresie historii i nauk o wychowaniu oraz sprawa przygotowania nauczyciela historii (H. Radlińska), dalej mówiono o wymianie międzynarodowej materiału dydaktycznego (J. Krasicka), o problemie „konkretyzacji” w nauczaniu historii (W. Moszczeńska) i o zasadach wychowawczych w nauczaniu historii (H. Mrozowska)¹¹⁸. Dodać należy, iż referat Radlińskiej na

¹¹⁶ H. Radlińska, *L'Appréciation des intérêts des lecteurs et les problèmes de l'art de les guider*, [w:] *Actas del II Congreso Internacional de Bibliotecas*, Madrid–Barcelona 1935, s. 216–222.

¹¹⁷ A. Jakiel, *Les Tendances actuelles dans l'éducation en Pologne*; idem, *La Genèse du travail par équipe*; H. Radlińska, *Les Limites et les difficultés du rôle du livre*; Z. Mysłakowski, *La Famille facteur d'éducation sociale*; S. Drzewiecki, *Le Théâtre populaire en Pologne* [Résumé]; R. Bernstein, *L'Ecole juive en Pologne*, [w:] *Congrès International de l'Enseignement Primaire et de l'Education Populaire, Paris 23–31 juillet 1937*, Paris 1937, s. 116–118, 255–256, 333–335, 206–207, 321–323, 119.

¹¹⁸ W. Knapowska, *Geschichtsunterricht und Gedächtnisbildung*; H. Radlińska, *La Collaboration de l'histoire et des sciences de l'éducation* [i] *De la préparation du professeur de l'histoire*; J. Krasicka, *L'Echange international du matériel didactique*; W. Moszczeńska, *Le Problème de la „concretisation” dans l'enseignement de l'histoire*; H. Mrozowska, *Les Principes éducatifs dans l'enseignement de l'histoire*, [w:] *La Pologne au VIIe Congrès International des Sciences Historiques, Varsovie 1933*, Varsovie 1933, t. I, s. 323–332; t. III, s. 43–48, 49–52, 63–71, 73–81.

temat współpracy w dziedzinie historii i nauk o wychowaniu wydano po francusku także w formie nadbitki¹¹⁹.

Analogiczną sekcję dydaktyczną (VI) miał również Międzynarodowy Kongres Geografii, który także obradował w Warszawie rok później (w 1934 r.). Referaty polskich uczestników i ich odpowiedniki wydrukowano tylko w streszczeniu w polskim wydawnictwie materiałów tegoż Kongresu, obejmującym résumé wszystkich referatów w wersji francuskiej. Ukazywały one międzynarodowemu forum polski punkt widzenia na niektóre sprawy nauczania w szkołach geografii, z uwzględnieniem wyzyskania tej dyscypliny dla osiągnięcia celów wychowawczych. Autorzy tych ośmiu wystąpień — nauczyciele szkół średnich — mówili m. in. o nowych prądach dydaktycznych w nauczaniu geografii w Polsce (S. Niemcówna), o momentach wychowawczych w nauczaniu tego przedmiotu (K. Bzowski), o pracy ucznia w szkole i w domu traktowanej jako jednostka metodyczna w nauczaniu geografii regionalnej (S. Koniec), o problemie poznawania najbliższego regionu w programach szkolnych w Polsce (J. Mikulski); następnie wskazywano na wartości wychowawcze geografii (M. Polackówna), podejmowano problem zakładania pracowni geograficznych i stosowania nowych metod nauczania w szkole powszechnej (Mokosińska), a dalej prezentowano sprawę wycieczek geograficznych w programach nowej szkoły polskiej (S. Niemcówna) i metodę porównawczą w nauczaniu geografii (M. Polackówna)¹²⁰.

Z kolejnej polskiej edycji materiałów VI Kongresu Wychowania Moralnego, który obradował w Krakowie w 1934 r., należy odnotować 15 polskich referatów, na 38 wszystkich głównych wystąpień, wydanych oddzielnie w wersji językowej polskiej¹²¹. Przez edycję podstawową, choć zawierającą jedynie streszczenia wystąpień, lecz wydaną w wersjach obcojęzycznych, referaty polskich uczestników ukazały na tym forum nowe ujęcia polskiej pedagogiki w zakresie wychowania moralnego. Z ważniejszych głównych wystąpień należy podkreślić m. in. referaty Bogdana Nawroczyńskiego o świecie faktów i świecie wartości jako czynnikach wychowania moralnego, Sergiusza Hessena (związanego z Polską) o pojęciu i celu wychowania moralnego, Floriana Znanickiego o dążeniach społecznych jako siłach moralnych, następnie referat Stefana Szumana na temat psychologii idealizmu młodzieży jako punktu wyjścia samodzielnej postawy moralnej wobec życia, a dalej wystąpienia dwóch księży: Andrzeja Krzesińskiego o radości i jej znaczeniu w wychowaniu moralnym i Aleksandra Wóycickiego na temat podstaw wychowania moralnego, oraz obszerny referat Józefa Mirskiego o roli samowychowania w wychowaniu moralnym¹²².

¹¹⁹ H. Radlińska, *La Collaboration de l'histoire ...*, ss. 6.

¹²⁰ *Congrès International de Géographie, Varsovie 1934, Résumés des communications*, Varsovie 1934, ss. 200. Por. „Oświata i Wychowanie”, 1934, z. 6–7, s. 365–367.

¹²¹ *Siły moralne wspólne wszystkim ludziom, ich źródła oraz rozwój przez wychowanie*. Praca zbiorowa, wydana staraniem Komitetu organizacyjnego VI-go Międzynarodowego Kongresu Wychowania Moralnego [w Krakowie], Bydgoszcz 1934, ss. 410.

¹²² *VIe Congrès International d'Education Morale. Cracovie 1934. Résumés des communications*, Cracovie 1934. *VIe Congrès International d'Education Morale. Cracovie 11–15 septembre 1934. Programme [et] Liste de membres*, Cracovie 1934.

Zainteresowanie w kołach niemieckich wzbudził referat S. Szumana, co znalazło odbicie w wydaniu go na łamach lipskiego czasopisma, a także w formie nadbitki¹²³. Ujęcie problemu przedstawione przez dr. Mirskiego spotkało się z odmiennym stanowiskiem przedstawiciela niemieckiego, prof. Ferdynanda Weinhandla z Uniwersytetu w Kilonii, a tym samym spowodowało zainteresowanie tym zagadnieniem w kołach niemieckiej pedagogiki, czego wyrazem było opublikowanie w wersji niemieckiej na łamach kolońskiego „Internationale Zeitschrift für Erziehung” zarówno referatu Mirskiego (z pewnymi skróceniami), jak i wypowiedzi do niego w wydaniu Weinhandla, łącznie ze streszczeniami francuskim i angielskim¹²⁴. Ponadto w piśmie tym ogłoszono drukiem sprawozdanie z obrad Krakowskiego Kongresu, pióra B. Nawroczyńskiego¹²⁵.

Dwa następne polskie wydania w wersji obcojęzycznej referatów polskich uczestników obrad międzynarodowych zjazdów pedagogicznych prezentowały polskie stanowisko w wielu szczegółowych kwestiach wychowania rodzinnego w w kontekście wpływów wychowawczych szkoły i środowiska oraz w dziedzinie nowego wychowania. Wystąpienia bowiem polskie w czasie V Międzynarodowego Kongresu Wychowania Rodzinnego w Brukseli w 1935 r. obejmowały zagadnienia z psychologii dziecka i rodziców, m. in. studium Ludwika Jaxy Bykowskiego o uczuciach rodzinnych wśród młodzieży szkół średnich w Polsce, Stefana Szumana o działaniach rodziny w odniesieniu do dziecka i jego stosunku do świata oraz Józefa Mirskiego na temat postawy wychowawczej rodziców. Inne referaty dotyczyły szczegółowych spraw z dziedzin metod wychowania, wychowania dziecka przez szkołę wspólnie z rodziną, wpływu wychowawczego szkoły w zakresie przygotowania dziecka do przyszłych zadań w rodzinie, samowychowania rodziców oraz z dziedziny wychowania społecznego¹²⁶.

Referaty wygłoszone w czasie VII Międzynarodowego Kongresu Ligi Nowego Wychowania w Cheltenham (Anglia) w 1936 r. i opublikowane w wersji angielskiej w wydawnictwie przygotowanym przez zespół psychologów i pedagogów związanych z Pracownią Wychowawczą przy Muzeum Oświaty i Wychowania w Warszawie prezentowały sugestie i rozwiązania w kontekście polskich realiów szkolnych i wychowawczych do podejmowania prac w pięciu płaszczyznach. Wystąpienia bowiem polskich uczestników omawiały najpierw prace psychologów szkolnych w Polsce,

¹²³ S. Szuman, *Psychologie des jugendlichen Idealismus*, „Zeitschrift für Jugendkunde”, [Leipzig] 1935, Bd. 5, s. 158–164. Odb. Leipzig 1935.

¹²⁴ J. Mirski, *Die Selbsterziehung und ihre Stellung innerhalb der moralischen Erziehung*; F. Weinhandl, *Natur und Erziehung. Zu dem Aufsatz von J. Mirski, Die Selbsterziehung und ihre Stellung innerhalb der moralischen Erziehung*; „Education morale” Appendice aux articles de M. Joseph Mirski (Varsovie) et de M. Ferdinand Weinhandl (Kiel); idem: „Moral Education” *Remarks on the Essays*, by Joseph Mirski (Warsaw) and by Ferdinand Weinhandl (Kiel), „Internationale Zeitschrift für Erziehung”, 1935, z. 2, s. 109–118, 118–124, 128, 129.

¹²⁵ B. Nawroczyński, *VI. Internationaler Kongress für moralische Erziehung in Krakau*, „Internationale Zeitschrift für Erziehung”, 1935, z. 1, s. 44–46.

¹²⁶ *Communications présentées au Ve Congrès International d'Education Familiale, Bruxelles 31 juillet – 4 août 1935*, Varsovie 1935, ss. 208. Comité Polonais de l'Organisation du 5-me Congrès International d'Education Familiale.

wskazując na założenia programowe ich pracy w szkołach, wykaz poradni psychologicznych i psychotechnicznych i bibliografię prac z zakresu psychologii w szkołach; następnie ukazywały prace nauczycieli i ich doskonalenie w ramach ognisk metodycznych języków i matematyki, podnosiły wartości wychowawcze i dydaktyczne nowych podręczników; w wystąpieniach mówiono o pracy młodzieży, m. in. przez udział w redagowaniu prasy szkolnej i w działalności Kół PCK, oraz o pracy rodziców powiązanej we współdziałaniach ze szkołą¹²⁷. Były to propozycje bardzo szczegółowe, które w sumie wyrażały tendencje ruchu nowego wychowania, i dowodziły tym samym na forum międzynarodowym (również przez ich popularyzację w wersjach językowych zachodnich) zaangażowanie Polski w tym ruchu.

Inną propozycję polską w zakresie projektowanych wówczas z ramienia organów Ligi Narodów reform szkolnictwa średniego prezentuje kolejna książka zbiorowa wydana w wersji francuskiej w 1938 r. przez paryski Międzynarodowy Instytut Współpracy Intelktualnej. Wśród wypowiedzi 9 ekspertów jest również opinia Mariana Falskiego, który w dyskutowanej koordynacji różnych typów nauczania na poziomie średnim wskazał na ścisłą zależność wyboru szkoły i orientacji zawodowej uczniów od ich środowiska społecznego. Sugerował równocześnie przeprowadzenie głębokich reform ustroju szkolnego jako niezbędnego warunku realnej koordynacji umożliwiającej każdemu dostęp do wszystkich szczebli oświaty. Było to stanowisko odosobnione¹²⁸, lecz oryginalne i sugestywne. W książce tej jest też krótka charakterystyka struktury organizacyjnej polskiego szkolnictwa średniego, z sugestiami koordynacji różnych typów nauczania na tym poziomie¹²⁹.

Dużą grupę materiałów, poszerzoną znacznie w omawianym okresie, dotyczących polskiej oświaty i pedagogiki pochodzenia polskiego, aczkolwiek wydawanych przez międzynarodowe instytucje, stanowią przede wszystkim publikacje Międzynarodowego Biura Wychowania (BIE) i jedna edycja Międzynarodowego Instytutu Współpracy Intelktualnej (IICI) w Paryżu. Należy dodać, iż publikacje te wydawane w systemach seryjnych obejmowały problematykę polską jako jedną z wielu, dotyczących bowiem wielu krajów europejskich i pozaeuropejskich, a zamieszczone w nich opracowania przygotowywane przez polskich autorów otrzymywały w swoim wyrazie redakcyjnym różne ujęcia. Opracowania te powstawały zwykle pod auspicjami Ministerstwa WRiOP i dotyczyły szczegółowych problemów oświatowych bądź całokształtu sytuacji oświatowej i szkolnej, zwykle uchwyconej w okresie rocznym, a także miały charakter odpowiedzi na pytania ankiet, które miały duże zastosowanie w pracy BIE. Redakcyjną formę otrzymywały w pracowniach Biura przy dużym udziale i zaangażowaniu polskich pracowników BIE, najpierw Albina Jakiela,

¹²⁷ *Towards New Education. Papers Prepared by the Polish Section of the VII-th International Congress of the New Education, Cheltenham 31-th July — 14-th August 1936*, Warsaw 1936, ss. VII, 178. Educational Laboratory.

¹²⁸ M. Falski, *L'Influence du milieu social sur le choix et l'orientation de l'élève*, [w:] *La Coordination des enseignements du second degré. Enquête internationale, Société des Nations et Institut International de Coopération Intelctuelle*, Paris 1938, s. 75—80.

¹²⁹ *Organisation des enseignements du second degré. Projets de coordinations et réalisations... Pologne ...*, [w:] *La Coordination ...*, s. 268—270.

a następnie Feliksa Korniszewskiego¹³⁰. W konsekwencji materiały dotyczące polskiej oświaty wydawane w publikacjach Biura, przeważnie w wersji francuskiej, były dostępne dla wielu w świecie czytelników, i to we wszystkich podstawowych pięciu formach redakcyjnych tych publikacji.

Jedyną monografią wydaną w ostatnich latach międzywojennych przez BIE w wersji francuskiej a poświęconą całkowicie oświacie polskiej była niewielka książka, zaledwie 40-stronicowa, która przedstawiała problematykę polskiej reformy szkolnej związanej z ustawą z 1932 r. Przygotowana na podstawie materiałów proveniencji polskiej i zredagowana do druku pod kierunkiem Albina Jakiela, czego wyrazem jest jego przedmowa, ukazała się w 1934 r. Prezentuje ona zagadnienie polskiej reformy w dwóch rozdziałach — poświęconych genezie, a następnie założeniom wprowadzonej reformy — które sprowadza się do: spójności, aktywności i jedności oświaty. Dodano też bibliografię, głównie obcojęzyczną, aczkolwiek pochodzenia polskiego¹³¹. Była to pierwsza w tym okresie forma publikacji BIE polskich materiałów. Inne materiały ukazały się w czterech rodzajach wydawnictw o charakterze seryjnym.

W serii wydawnictw materiałów Konferencji Międzynarodowych Oświaty Publicznej, publikowanych od 1933 r. corocznie pod tym samym tytułem z dodaniem jedynie liczby określającej kolejność tych zjazdów skupiających delegatów ministerstw oświaty państw-członków BIE i przedstawicieli światowej pedagogiki, zamieszczano również wygłaszane na tych konferencjach sprawozdania o sytuacji polskiej oświaty oraz referaty na wytyczone szczegółowe tematy oświatowe¹³². Jako przykład wymienić można niektóre referaty sprawozdawcze, zwane też raportami, jak referat Seweryna Maciszewskiego wygłoszony na IV Konferencji w 1935 r., referaty Jadwigi Michałowskiej prezentowane w czasie V Konferencji w 1936 r. i VII w 1938 r., a także wystąpienie Stefana Szumana na temat rozwoju kolorystyki w pojęciach dzieci, które miało miejsce podczas obrad VI Konferencji w 1937 r.¹³³ O zainteresowaniach polskimi wystąpieniami świadczy m. in. fakt, że ogłoszono drukiem w przekładzie niemieckim (z oryginału francuskiego) tekst wyżej wymienionego raportu wygłoszonego w czasie V Konferencji w 1936 r.¹³⁴.

Następne wydawnictwo seryjne BIE, zapoczątkowane również w 1933 r. i wychodzące pod tytułem *Międzynarodowego Rocznika Wychowania i Oświaty*, publikowało corocznie przeglądy sytuacji oświatowej i pedagogicznej w wielu krajach, w tym także w Polsce. Przeglądy te były zazwyczaj poszerzoną wersją raportów przed-

¹³⁰ H. Radlińska, *Listy o nauczaniu i pracy badawczej*, [w:] *Z dziejów pracy społecznej i oświatowej*, „Pisma Pedagogiczne”, t. III, Wrocław—Warszawa—Kraków 1964, s. 419–420.

¹³¹ *La Réforme scolaire polonaise (Avant-propos Albin Jakiel)*, Genève 1934, ss. 38, 2 nlb. Publ. du BIE Nr 36. Série de Monographies Nationales.

¹³² *Conférence internationale de l'Instruction Publique. Procès-verbaux et résolutions: IIIe—VIIIe 1934—1939*. Publications du Bureau International d'Education. Numéros 37, 45, 52, 58, 64, 70.

¹³³ „Oświata i Wychowanie”, 1935, z. 6, s. 471–472, z. 7, s. 568–570; 1936, z. 8, s. 679–682; 1938, z. 2, s. 205; 1939, z. 1, s. 84–101.

¹³⁴ *Das Erziehungswesen in Polen im Jahre 1935/36 (Bericht der polnischen Delegation auf der 5. Internationaler Konferenz für öffentliches Erziehungswesen, Genf, Juli 1936)*. Original französisch — Übersetzung von G. Gräfe), „Internationale Zeitschrift für Erziehung”, 1937, s. 139–144.

stawianych w czasie corocznych konferencji międzynarodowych, a niekiedy także i nowym ujęciem. Dodawano tu zwykle nowości wydawnicze z pedagogiki i dyscyplin pokrewnych¹³⁵.

Dużo materiałów dotyczących szczegółowych zagadnień naszej oświaty zamieszczono w opublikowanych opracowaniach monograficznych poświęconych wybranym problemom oświatowym i szkolnym. W tej *sui generis* serii monografii problemowych BIE prezentowano takie zagadnienia, jak: praca szkolna i ferie, ekonomia w dziedzinie oświaty, obowiązkowa skolaryzacja i jej wydłużanie, kształcenie nauczycieli szkół początkowych i średnich, organizacja szkolnictwa specjalnego, podręczniki szkolne i ich opracowanie, wybór oraz wykorzystanie i inne. W tych niemal wszystkich, a wydano je w omawianym okresie w liczbie 18, znajdują się partie poświęcone także Polsce¹³⁶, a więc materiały ilustrujące sytuację polską w tych dziedzinach oświaty.

Bieżące informacje na temat polskiej oświaty i pedagogiki, m. in. o wydanych aktach normatywno-oświatowych, krajowych konferencjach i kongresach, nowościach wydawniczych, publikowało wydawnictwo seryjne, wychodzące od 1930 r. pod tytułem Międzynarodowe Biuro Wychowania. Miało ono charakter rocznika i prezentowało zwykle w ujęciu rocznym bieżące wydarzenia w świecie pedagogicznym, w tym również w Polsce¹³⁷. Służyło również za przydatną formę udostępniania szczegółowych materiałów o problemach i sytuacji polskiej oświaty i pedagogiki.

Na koniec pozostało jeszcze do przedstawienia jedno wydawnictwo, również instytucji międzynarodowej, które przyczyniało się w ostatnich latach II Rzeczypospolitej do upowszechniania publikacji zawierających wyniki polskiej twórczości pedagogicznej. W latach 1935—1939 ukazało się 5 tomów Międzynarodowej Bibliografii Pedagogicznej (za lata 1934—1938), wydawanej w wersjach francuskiej i angielskiej przez Międzynarodowy Instytut Współpracy Intelktualnej w Paryżu, organ Organizacji Współpracy Intelktualnej Ligi Narodów, na podstawie otrzymywanych od zainteresowanych krajów materiałów bibliograficznych. Polska należała do tych państw, które utrzymywały swoje miejsce we wszystkich tomach. Produkcja wydawnicza kraju prezentowana w Bibliografii stanowiła bowiem oddzielny rozdział, a w jego obrębie publikacje — osobno książki i osobno artykuły — ułożone zostały w czterech działach obejmujących: 1. prace ogólne, 2. pedagogiczne i psychologiczne, 3. dotyczące organizacji i ustroju szkolnictwa oraz 4. współpracy międzynarodowej. Najistotniejsze dla niniejszego studium jest to, że tytuły wszystkich polskich publikacji wydano wraz z ich tłumaczeniami francuskimi, a do ważniejszych prac dodano zdanie informujące o treści wymienionej publikacji¹³⁸.

¹³⁵ *Annuaire international de l'éducation et de l'enseignement, 1933—1939*. Publications du BIE. N°s 27, 35, 43, 50, 56, 62, 65.

¹³⁶ Publications du Bureau International d'Education. Numéros 30, 32, 33, 34, 38, 39, 40, 42, 48, 49, 53, 54, 55, 59, 61, 66, 67, 68.

¹³⁷ Le Bureau International d'Education en 1933—34 — 1939. Publications du BIE. N°s 36 bis, 44, 51, 56, 62, 65.

¹³⁸ Bibliographie Pédagogique Internationale — International Educational Bibliography. Institut International de Coopération Intellectuelle — International Institute of Intellectual Coope-

Rekapitułując powyższy przegląd polskich publikacji pedagogicznych obcojęzycznych należy stwierdzić, iż udało się ukazać znaczny zespół tych edycji. Ta duża liczba dowodzi, jak bardzo zależało zarówno czynnikom oficjalnym, a więc rządowym, ministerialnym, jak również środowiskom pedagogicznym i oświatowym, by zaprezentować w świecie właśnie w ten sposób problemy polskiej szkoły, oświaty i pedagogiki, a także niektóre zagadnienia opieki nad dzieckiem w Polsce. Nie ukrywano w tych edycjach niedomagań i braków, aczkolwiek nie ulega wątpliwości, iż oddawano pierwszeństwo tym sprawom i przejawom, które oznaczały postęp i osiągnięcia, w wielu przypadkach autentyczne. Tę rolę upowszechniania na forum międzynarodowym wiedzy o realiach polskiej oświaty i pedagogiki lat II Rzeczypospolitej spełniały zebrane i przedstawione zarysy różnego typu, liczne artykuły poświęcone szczegółowym problemom, recenzje i noty informacyjne ważniejszych książek i czasopism, a także, co jest szczególnie ważne i godne podkreślenia, wydane na łamach specjalnego „Biuletynu Międzynarodowego Naukowego Towarzystwa Pedagogicznego” obszerne obcojęzyczne résumés niektórych wartościowych prac polskich autorów.

Przytoczone zatem polskie publikacje pedagogiczne obcojęzyczne spełniały równocześnie ważne funkcje informacyjne i propagandowe. Były bowiem formą pokazania w świecie żywotności Polski, państwa nowego, odrodzonego po latach niewoli, i podejmującego wtedy starania o ponowne zajęcie należnego miejsca — w nawiązaniu do szczytnych tradycji — miejsca w procesie tworzenia europejskiej kultury, w tym wypadku przez refleksję i badania oraz przez działania w dziedzinach oświatowych, pedagogicznych i opiekuńczych, stanowiących rozległą płaszczyznę teorii i praktyki wychowania.

LEONARD GROCHOWSKI

POLISH PEDAGOGICAL LITERATURE WRITTEN IN FOREIGN LANGUAGES,
ITS CONTENTS AND FUNCTIONS IN THE YEARS 1918–1939

Summary

The process of propagating the knowledge of Polish school, education and pedagogics in the world through publishing Polish writings in foreign languages took place in two planes. One was Polish editions presenting mainly various kinds of outlines, and the other — some publications abroad, among which articles were prevailing. This phenomenon, going back to the first years of our century, was observed for twenty years of the existence of 2nd Polish Republic, and it assumed different forms of expression at different stages during that period.

In the twenties (till 1927), several outlines of Polish education, mainly in French (I. Stein, K. Konarski), appeared in Poland, and also several other publications devoted to particular problems in connection with international congresses. The were several essays published in the West in books

ration, 1934–1938, Paris 1935–1939 (Pologne: 1934/35 s. 124–135; 1935/36, s. 144–158; 1936/37, s. 142–153; 1937/38, s. 141–157; 1938/39, s. 144–148).

dedicated to Poland, like *Polish Handbook*, *Almanach Polonais* and *Republik Polen*. At the same time, a similar outline appeared in „Educational Yearbook” in New York. Particular problems concerning Polish school, the movement for new education, school hygiene, tutelar activity were presented in the articles published in the western journals like „Education”, „Médécine Scolaire”, „Pour l'Ere Nouvelle”, „Das Werdende Zeitalter”, „Bulletin de l'UISE”, elaborated mainly by H. Radlińska and S. Kopczyński.

Establishing the Reports and Information Department in Ministry of Education in 1928 and organizing the Popular Country Exhibition in Poznań in 1929 contributed to intensification of that process. Consequently, several new outlines of Polish education, written in foreign languages, (by M. Falski, among others) were published in Poland. Starting the Polish edition of „Bulletin International de la Société Scientifique de Pédagogie” in 1930 was an important event. In the first two fascicles it included comprehensive recapitulations — mostly in French — of several valuable Polish works (by M. Grzegorzewska, F. Znaniecki, L. Ręgorowicz, J. S. Bystroń, S. Szuman, Z. Mysłakowski).

Publishing in journals abroad of three „Polish issues” devoted to Polish school and pedagogics and elaborated by Polish authors, was a great event as well. Two of them appeared in „The New Era” (I) and „Pour l'Ere Nouvelle” (IV) in 1930, and the third in „Education” (VII) in 1932. Besides, the knowledge of Polish school was propagated in some articles published in the journals mentioned above and others, e.g. „Service Social”, „Neue Erziehung” or „Die Quelle”. Another article devoted to Poland appeared again in the New York yearly in 1930/31. In the published collections of papers for successive congresses there were, among others, some written by Polish participants. Several works concerning problems of Polish education were included in the publications of International Bureau of Education (BIE). It was, for example, the book entitled *Education en Pologne* (1931) and the first official reports on education in Poland presented there.

The directions as regards publishing Polish articles in foreign languages changed a little during the last years of 2nd Polish Republic. Two other fascicles of „Bulletin International de la Société Scientifique de Pédagogie” (pp. 193—370) appeared in Poland presenting comprehensive summaries of works of Polish educationists and psychologists at the international forum (e.g. by S. Szuman, J. Pieter, J. Chałasinski, H. Radlińska — 1935, 1938). Moreover, numerous papers presented by Polish participants at the successive congresses hold in Poland (concerning history, geography and moral education) were published in the congress editions. They were devoted to problems of education in Poland (e.g. by H. Radlińska). There were also some minor publications concerning organizational problems of Polish schools.

Polish editions in foreign languages published abroad made a great majority of such publications at that time and they were mainly articles. Two outlines were again included in „Educational Yearbook” in New York (1935, 1937): one of a general character and the other treating of the teachers organizations in Poland. That kind of outline appeared first in „Yearbook of Education” in London in 1935. Some articles concerning particular problems were also published in several journals mentioned above, e.g. „Médécine Scolaire” and „Service Social” and very often included in the Cologne „Internationale Zeitschrift für Erziehung” edited in 3 languages. The editing office of International Bureau of Education published a study on the Polish school reform of 1932 and several reports and papers on the situation of Polish education, which was the subject of Polish pronouncements at annual General Conferences of International Bureau of Education. The IICI editions in Paris included in the collective work (1938) a proposition of co-ordination of the types of secondary school education, put forward by M. Falski as an expert. Since 1935, the lists of Polish literature in the field of educational sciences were included in International Pedagogical Bibliography every year.

The above-mentioned, numerous Polish publications in foreign languages performed an important cognitive and also informative and propagandistic function, spreading the knowledge of realia of Polish school and pedagogics. Thus, it was a form of presenting the activity of revived Poland in creating European culture in the field of the theory and practice of education.

ЛЕОНАРД ГРОХОВСКИ

ПОЛЬСКАЯ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ЛИТЕРАТУРА В ИНОСТРАННЫХ ВЕРСИЯХ,
СОДЕРЖИМОЕ И ФУНКЦИИ, 1918—1939

Содержание

Процесс распространения в мире сведений касающихся польской школы, просвещения и педагогики, путем издания польских публикаций в иностранных версиях, протекал в двух плоскостях. Одну составляли отечественные издания, которые в большинстве представляли собой различного типа очерки, к другой принадлежали печатанные в зарубежных издательствах публикации, среди которых доминировали статьи. Это явление до начального периода нашего столетия, сохранило свои постоянные признаки в течение всего существования II Речи Посполитой и в очередных фазах этого периода приобретало разнообразные формы выражения.

В двадцатые годы (до 1927 г.) появилось на территории страны несколько очерков на тему просвещения в Польше, главным образом во французской версии (И. Штейн, К. Конарски), а также в связи с международными конгрессами тех лет несколько изданий посвященных отдельным проблемам. На западном форуме очередно появились тогда обзоры, опубликованные в рамках книжных изданий, посвященных Польше (в: *Polish Handbook, Almanach Polonais* и *Republik Polen*). В это время появился аналогичный обзор в нью-йоркском „Educational Yearbook”. Отдельные проблемы касающиеся польской школы, движения в пользу нового воспитания, школьной гигиены, опекунской деятельности представлялись статьями, которые печатались в западных журналах („Education”, „Médicine Scolaire”, „Pour l'Ere Nouvelle”, „Das Werdende Zeitalter”, „Bulletin de l'UISE”), подготовленные главным образом Г. Радлинской и С. Копчинским.

Усилению этого процесса содействовало образование в Министерстве просвещения Отчётно-информационного отделения (1928) и организация Всеобщей отечественной выставки в Познани в 1929 г. В результате этих начинаний было издано в стране несколько новых обзоров по вопросам просвещения, на иностранных языках (между пр. М. Фальского). Значительным явлением было издание в 1930 г. польской версии „Bulletin International de la Société Scientifique de Pédagogie”, которая в двух первых выпусках (с. 1—192) охватывала обширное резюме, главным образом французское, нескольких ценных польских работ (М. Гжегожевска, Ф. Знанецки, Л. Ренгорович, Я. С. Быстронь, С. Шуман, З. Мыслаковски).

За рубежом редким событием было издание в местных журналах трех «польских номеров», посвященных польской школе и педагогике, подготовленных польскими авторами. В 1930 г. появились два: в „The New Era” (I) и в „Pour l'Ere Nouvelle” (IV), а третий появился в 1932 г. в „Education” (VII). Кроме того, сведения о польской школе распространялись там в форме статей на страницах упомянутых журналов и нескольких других („Service Social”, „Neue Erziehung”, „Die Quelle”). Тогда же появилась в нью-йоркском ежегоднике вторая статья посвященная Польше (1930/31). В собраниях докладов прочитанных во время очередных конгрессов представлены были также и выступления польских участников. А в издательстве Международного Бюро Воспитания (BIE) появилось несколько работ на темы связанные с системой просвещения в Польше. Это была книга под загл. *Education en Pologne* (1931), а также первые на этом форуме официальные доклады, посвященные системе народного образования в Польше.

В последние годы II Речи Посполитой несколько изменилась направленность изданий польских публикаций на иностранных языках. В это время в стране были изданы два очередных выпуска „Bulletin ISSP” (с. 193—370), представляя международным научным кругам несколько расширенное резюме работ польских педагогов и психологов (С. Шуман, Ю. Петер, Ю. Халасиньски, Г. Радлинска; 1935, 1938). Кроме того, в изданиях работ нескольких последующих конгрессов, которые имели место также в Польше (истории, географии и нравствен-

ного воспитания), появились многочисленные доклады польских участников, посвященные проблемам просвещения и воспитания в Польше (Г. Радлинска). Было также несколько небольших публикаций, касающихся организационных вопросов в польской школе.

Польские издания на иностранных языках, издаваемые за рубежом, составляли в то время подавляющее большинство этого типа публикаций и появлялись они чаще всего в виде статей. Снова в ньюйоркском „Educational Yearbook” (1935, 1937) были изданы два обзора — один общего характера, второй — посвященный учительским организациям в Польше. Этого типа обзор появился впервые на страницах лондонского „Yearbook of Education” (1935). Статьи касающиеся отдельных вопросов печатались еще в нескольких ранее упомянутых журналах („Médécine Scolaire” и „Service Social”), а широко были представлены в трехязычном кельнском „Internationale Zeitschrift für Erziehung”. В дальнейшем, в рамках издательской деятельности Международного Бюро Воспитания (ВІЕ) появился трактат относительно реформы польской школы 1932 г., а также несколько докладов и очерков относительно ситуации польской системы народного образования, которые обычно составляли содержание польских выступлений во время ежегодных Общих конференций Международного Бюро Воспитания (ВІЕ). В изданиях парижского ІСІ появилось в сборнике работ предложение М. Фальского, являющегося экспертом по вопросам координации типов среднего обучения (1938), а начиная с 1935 г. ежегодно появлялись перечни польской литературы из области воспитания, в рамках Международной педагогической библиографии.

Вышеуказанный обширный перечень польских публикаций на иностранных языках, распространяя в мире сведения, относительно реальной ситуации польской школы и педагогики, выполнял важную познавательную, а также информационную и популяризаторскую функцию. Тем самым был он формой проявления жизнеспособности возрожденной Польши в деле созидания европейской культуры, в области теории и практики воспитания.

Перевела К. Клёша